

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP OLUP OLMAMA İLE AİLELERİN BİLGİ-İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİNE BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ VE SOSYAL DIŞLANMA
ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞENEL YILMAZ

GAZİANTEP-2018

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP OLUP OLMAMA İLE AİLELERİN BİLGİ-İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİNE BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ VE SOSYAL DIŞLANMA
ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞENEL YILMAZ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ŞAZIYE SENEM BAŞGÜL

GAZİANTEP-2018

KABUL VE ONAY

..... tarafından hazırlanan “.....
.....” başlıklı bu çalışma
..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından
Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
(Başkan)

.....
(Üye)

.....
(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .... / ..... / .....

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi olarak sunduğum “Engelli çocuğa sahip olup olmama ile ailelerin bilgi iletişim teknolojilerine bağımlılık düzeyleri ve sosyal dışlanma etkisinin incelenmesi” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. (tarih)

İmza

Şenel YILMAZ

ÖNSÖZ

Tez çalışma aşamasında tezimi uygulamama izin veren tüm kurum çalışanlarına, akademik katkıları, samimi ve destekleyici yaklaşımı ile katkıda bulunan çok değerli danışmanım Prof. Dr. Şaziye Senem BAŞGÜL' e, evde tezimi yazmam için fırsat sunan anneme ve hayatımda her daim beni destekleyen tezimi bitirmem için beni yüreklendiren ve beni benden daha çok düşünebilen, hayatta en çok değer verdiğim erkek arkadaşım *Yunus Emre*'ye çok teşekkür ederim.

Gaziantep, 2016

Şenel YILMAZ

ÖZET

Bu çalışmada, engelli çocuk sahibi olan ve olmayan ebeveynlerin internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı ve sosyal dışlanmışlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya, engelli çocuk sahibi olan 102 ebeveyn ile engelli çocuk sahibi olmayan 102 ebeveyn katılmıştır. Çalışmada, engelli çocuk sahibi olma bakımından internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki karşılaştırılmıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları “Young Internet Bağımlılığı Ölçeği – Kısa Form”, “Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği”, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği – Yetişkin Formu” ve “Sosyal dışlanmışlık Ölçeği” olarak belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bakım veren kişinin anne olması bakımından sosyal dışlanmışlık – maddi yoksunluk düzeylerinin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, ebeveynin engelli çocuk sahibi olma durumu ile araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon değerlerinin daha yüksek ve pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan doğrusal regresyon sonuçlarına göre sosyal haklar alt boyutlarının ebeveynlerin internet bağımlılığı skorlarını anlamlı biçimde yordadığı bulunmuştur. Bununla birlikte, katılımcıların internet bağımlılığı skorları, sosyal medya bağımlılığı alt boyutları ve akıllı telefon bağımlılığı değişkenleri bakımından anlamlı bir biçimde yordanmaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerde maddi boyutta sosyal dışlanma düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Elde edilen sonuç doğrultusunda, engelli çocuk sahibi ailelere yönelik desteğin yapılandırılabilmesi ve ilerleyen dönemlerde çalışmaların bu doğrultuda ilerletilebileceği öne sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, Engellilik, İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya, Sosyal Dışlanmışlık

ABSTRACT

This study aimed to examine the relationship among problematic Internet, smartphone, Social media usage and Social ostracism of parents having children with disabilities and without disabilities. For this research, 102 disabled childrens' parents and 102 parents having a child without any disabilities filled out the survey forms. The study mainly compared the degree of relationship among research variables in terms of having children with disabilities.

Measure ment instruments for data collection sincluded "Participant Information Form", "Young Internet Addiction Questionnaire", "Smartphone AddictionScale", "Social Media Addiction Scale – Adult Short Form", and "Social Ostracism Questionnaire".

Based on the results of the study, financialin sufficiency subscale was found as significantly different in terms of participants' gender. Besides, correlation coefficients were found as higher among research variables and related subscales in terms of having children with disabilities. Based on the findings obtained from linear regression included all participants, it was found that Social rights subscales were predictive for problematic internet usage. Internet addiction was also found as highly and significantly correlated with smartphone and Social media addictions.

The results of the research indicated that financialin sufficiency was higher among mothers of disabled children. The findings provided insight as well as contribution in terms of structuring effective support programs for parents as well as their children with disability.

Keywords: Disability, Internet Addiction, Ostracism, Parents, Social Media

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Soruları.....	3
1.4. Araştırmanın Sayıltıları.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.6. Tanımlar.....	4
İKİNCİ BÖLÜM	6
KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Engelli ve Engellilik Kavramı.....	6
2.2. Engelliliğin Nedenleri.....	7
2.3. Engellilik Türleri.....	8
2.3.1. Görme Engelliler.....	9
2.3.2. İşitme Engelliler.....	10
2.3.3. Fiziksel (Ortopedik) Engelliler.....	11
2.3.4. Zihinsel Engelliler.....	13
2.3.5. Dil ve Konuşma Engelliler.....	17
2.3.6. Kronik (süreğen) Engelliler.....	17
2.4. Engelliliğin Sosyolojisi.....	18
2.5. Türkiye’de Engellilik Durumu.....	19
2.6. Engelli Çocuğa Sahip Anne-Baba Olmak.....	19
2.7. Sosyal Dışlanma.....	22
2.8. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği.....	26
2.9. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri.....	30
2.10. Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Kişiler.....	31

2.11. Akıllı Telefon Kullanımı.....	32
2.12. Sosyal Medya Kullanımı ve Bağımlılığı.....	33
2.13. Sosyal Medyanın Sınıflanması ve Araçları.....	34
2.13.1. Sosyal Ağlar	35
2.14. İnternet Kullanımı, Bağımlılığı ve Aileler	37
2.15. Bilgi-İletişim Teknolojileri Kullanımı, Sosyal Dışlanma, Engellilik ve Aileler	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
YÖNTEM	43
3.1. Araştırmanın Modeli	43
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemini	43
3.3. Veri Toplama Araçları	43
3.3.1. Katılımcı Bilgi Formu	43
3.3.2. Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu	44
3.3.3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu	44
3.3.4. Sosyal Medya Ölçeği Yetişkin Formu	44
3.3.5. Sosyal Dışlanma Ölçeği	45
3.4. Veri Toplama Süreci	45
3.5. Verilerin Analizi	46
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	47
BULGULAR.....	47
4.1. Demografik Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri	47
4.2. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet Bağımlılığı Puanlarının Karşılaştırılması.....	52
4.3. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının Karşılaştırılması.....	53
4.4. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Alt Boyutları Puanlarının Karşılaştırılması.....	53
4.5. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	54
BEŞİNCİ BÖLÜM	61
TARTIŞMA.....	61
5.1. Öneriler	64

ALTINCI BÖLÜM	65
SONUÇ	66
6.1. Sonuç.....	66
KAYNAKÇA	67
EKLER	78
Ek-1. Katılımcı Bilgi Formu.....	78
Ek-2. Young Internet Bağımlılığı Ölçeği	Error! Bookmark not defined.
Ek-3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği	80
Ek-4. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği – Yetişkin Formu.....	81
Ek-5. Sosyal Dışlanma Ölçeği.....	83
Ek-6. Gaziantep Milli Eğitim Bakanlığı Uygulama İzni.....	67

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye’ de görme engelli insanların eğitim seviyeleri ve oranları Koca, 2016.....	9
Tablo 2. Türkiye Sağlık Araştırması (2010) Verilerine Göre İşitme Engelli Bireylerin Yıl Bazında Yaşlara Göre Dağılımları	11
Tablo 3. DSM IV Kriterlerine Göre Zeka Geriliği (Mental Retardasyon Sınıflandırması Amerikan Psikiyatri Birliği, 2003	13
Tablo 4. Türkiye’de Engellilik İstatistikleri Koca, 2016.....	19
Tablo 5. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Ekonomi Cılgı, 2009	26
Tablo 6. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Siyasal Cılgı, 2009	26
Tablo 7. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Sosyal Cılgı, 2009	27
Tablo 8. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Kültürel Cılgı, 2009.....	27
Tablo 9. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Ailesel Cılgı, 2009.....	28
Tablo 10. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Hukuki Cılgı, 2009	28
Tablo 11. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Sınıfsal Cılgı, 2009.....	29
Tablo 12. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Bireysel Cılgı, 2009.....	29
Tablo 13. Engelli Çocuğu Olan ve Olmayan Ebeveynlerin Demografik Değişkenlerinin Betimleyici İstatistikleri.....	47
Tablo 14. Engelli Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Katılımcıların Evlilik Yılı ve Engelli Çocuk Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	49
Tablo 15. Engelli Bireye İlişkin Bireysel Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri.....	49
Tablo 16. Engelli Çocuk Cinsiyeti Bakımından Engellilik Türü Çapraz Tablo ve Ki Kare Analizi.....	51
Tablo 17. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanlarının Mann Whitney U Testi Karşılaştırması.....	52
Tablo 18. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının Mann Whitney U Testi Karşılaştırması	53
Tablo 19. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Alt Boyutlarının Tek Yönlü Varyans Analizi	54

Tablo 20. Engelli Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Çocuğa Yakınlık Değişkenleri Bakımından Araştırma Değişkenleri Puan Ortalamalarının Betimleyici İstatistikleri	54
Tablo 21. Engelli Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Çocuğa Yakınlık Değişkenleri Bakımından Araştırma Değişkenleri Puan Ortalamalarının İki Yönlü Varyans Analizi	56
Tablo 22. Engelli Çocuk Sahibi Olma Değişkenine Göre Araştırma Değişkenlerinin Kısmı Korelasyon Analizi	58
Tablo 23. Engelli Çocuk Sahibi Ebeveynlerin İnternet Bağımlılığı ile Akıllı Telefon, Sosyal Medya ve Sosyal Dışlanmışlık Alt Boyutları Açıklayıcı Analizi	60

KISALTMALAR

DSM :Diagnostic and Statistical Manual For Mental Disorders

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problem Durumu

Her birey evlenmek ve neslini devam ettirmek istemektedir. Bir yuva kuran bireylerin en büyük hayali sağlıklı çocuğa sahip olmaktır. Bireyler mutlu bir yuva kurduktan sonra bu sağlıklı çocuk ile soyunu devam ettirip, kendi hayalleri doğrultusunda yetiştirmek istemektedir. Bazı aileler ise bu hayalleri gerçekleştirememekte ve doğumdan itibaren hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu hayal kırıklığının sebebi engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrenmeli ve yapılan tüm planları değiştirmek zorunda kalmalarıdır (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017).

Engellilik kişinin temel özelliklerinden yürüme, görme, duyma, konuşma ve öğrenmede zihinsel veya fiziksel olarak kısıtlı hareket etme mecburiyetinde bulunan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Subaşıoğlu, 2000: 204).

Engellilik durumu farklı alanlarda oluşabilmektedir (fiziksel, zihinsel ve duyu).Ulusal engelliler veri tabanında engellilerin %29,2 si zihinsel, %25,6 süreğen hastalık, %8,8 ortopedik, %8,4 görme, %5,9 işitme, %3,9 ruhsal ve duygusal ve %18 birden fazla engellilik oranını göstermektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2010: 2).

Bu alanlardaki engellilik bazen geçici bazen de süreğen yani kronik oluşabilir. *Kronik engellilik* tıbbi tedavi ve rehabilitasyona rağmen özürlü, hastalığın veya sakatlığın giderilmemesi sonucuyla süreklilik arz etmesidir (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002).

Engelliliğin kronikleşmesi sorunların da uzun süreli olmasına neden olabilir. Örneğin kronik engelli çocuğa sahip ailelerde psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlar özellikle anne babaların psikolojik, duygusal boyutlarını etkilemektedir. Literatürde kronik engelli çocuğa sahip ailelerin sorunları ile ilgili çalışmalarda aileler bu kronik engellilik karşısında üzüntü, inkâr, kızgınlık, kabullenememe, suçluluk, şok ve reddetme gibi duygular yaşamaktadırlar. Engellilik türüne göre ailelerin yaşadığı zorluklar da değişmektedir (Kandere, Acar ve Başbuğ, 2009). En fazla duygusal problemler ve stres yaşayan bireyler zihinsel engelli çocuğa sahip anneler olduğu bulunmuştur(Sarıkaya, 2011). Kronik engelli çocuğa sahip aileler ile yapılan diğer bir çalışmada aileler çocuk olduktan sonra toplumun bakış açısından rahatsızlık duymakta ve sosyal çevreyle iletişim kurmakta zorlandıkları, çocuğun engelinden suçluluk duydukları, çocuğu kontrol etmekte zorluk çekme

şeklinde sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunlar karşısında da sosyal bir destek sağlanılmadığı belirtilmiştir (Kurt, Tekin, Koçak, Kaya, Özpulat ve Önat, 2008).

Engelli çocuğa sahip ailelere bakıldığında normal çocuğa sahip ailelerden daha yoğun kaygı ve stres yaşadıkları belirtilmektedir (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015). Kronik engelli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutluluk puanı ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Ayrıca engelli çocuğa sahip anneler daha fazla ruhsal sorunlar yaşamaktadır (Eroğlu, Özcan ve Peker, 2015). Serebral paralizili çocuklara sahip ailelerde ise annelerin depresyon düzeyleri ile ilişkili bulunmuş ve özrün seviyesine göre depresyon düzeyi artış göstermiştir (Sarıkaya, 2011). Ayrıca serebral paralizili çocuklarda motor düzey fonksiyonları ile de kaygı arasında ilişki bulunmuştur (Piştav, Akmeşe, Mutlu ve Günel, 2007). Engelli çocuğa sahip anneler kendilerine yüklenen sorumluluktan dolayı depresyon ve anksiyete gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Uğuz, Toros, Y. İnanç ve Çolakkadıoğlu, 2004). Ayrıca babalar anneler kadar yoğun kaygı yaşamamakta babaların annelere oranla daha fazla bakım desteğine ihtiyaç duymakta oldukları belirtilmiştir (Gören, 2015).

Kronik engelli çocuğa sahip olmak aileye hem psikolojik hem sosyal hem de ekonomik açıdan sıkıntı oluşturmaktadır. Aileler bu durum karşısında yıpratıcı bir süreçte yaşamaya başlamaktadırlar. Eşlerin kendi psikolojik dayanıklılıkları bu süreç karşısında evlilik doyumları ve uyumlarını da etkilemektedir (Dalkılıç, 2016).

Engelli çocuğa sahip olmanın getirdiği duygular ile aile bireyleri arasında da çatışmaya sebep olmakta ve eşler arasındaki ilişkiyi de bozmaktadır (Ciğerli, Topsever, Alvur ve Görpelioğlu, 2014). Ev içinde de sorun yaşayan aileler stresle baş etmek için sosyal destek arayışında bulunmaktadırlar. Fakat araştırmalar engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal destek açısından yetersiz olduğunu göstermektedir (Atagün, Balaban, Z. Atagün, Elagöz ve Özpolat, 2011).

Sosyal destek yetersizliği kişiyi toplumdan uzaklaştırarak sosyal dışlanmaya neden olabilir. Sosyal dışlanma toplum ile bir bütün oluşturan bireyin toplum imkanlarından (eğitim, iş, sosyal, kültürel) eksik ya da yoksun bırakılmasıdır. Literatüre bakıldığında engelli bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları iş ve eğitim alanından yoksun bırakıldıkları ve toplumun yarattığı bu durumdan kurtulmak için interneti kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Toplumdan uzaklaşan engelli bireylerin aileleri de sosyal dışlanmaya maruz kalarak sosyal destek arayışı içine girebilmektedir (Kökten ve Erdoğan, 2014 ve Çakır, 2002). Sosyal destek arayışı farklı alanlarda karşımıza çıkabilir. Aileyi teknoloji ve internet kullanıma yöneltebilir.

Çünkü bağımlılığa sebep oluşturan nedenlerden birisi sosyal destek yetersizliğidir (Efilti ve Çoklar, 2016).

Teknoloji ve İnternet bağımlılığı kişinin bilgisayar, tablet ya da akıllı telefon kullanarak internet başında işlevselliğini aksatacak kadar fazla zaman geçirmesi, internet olmadığında öfke ve saldırganlık göstermesi, günlük işlevselliğinin bozulmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır (Şenormancı, Konkan ve Sungur, 2010).

Günümüzde insanların sürekli kullanmaya başladığı iletişim araçlarından biri de akıllı telefondur (Ada ve Tatlı, t.b.). Kronik engelli çocuğa sahip aileler akıllı telefonun sınırsız özelliklerinden faydalanarak, kendine sosyal bir ortam sağlayacak sosyal medyayı kullanabilir. Sosyal medya ile engelli çocuğa sahip anne ve baba, suçluluktan ve çaresizlikten uzaklaşmak için akıllı telefon ve interneti kullanabilir. Böylece sosyal dışlanmanın oluşturduğu sosyal destek ihtiyacını gidermek için bir yol oluşturduğu düşünülmektedir. Bu süreçte sürekli yakınında bulunan akıllı telefon ve bu telefonların olmazsa olmazı sosyal medya da fazla zaman harcayıp interneti olduğundan fazla kullanmaya başladığında bağımlılık oluşturabilir.

Literatürde engelli çocuğa sahip olma durumu ile internet bağımlılığı, akıllı telefon kullanımı ve/veya sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma bulunmamıştır. Bu nedenle engelli çocuğa sahip olma durumu ile internet, akıllı telefon ve sosyal medya kullanım bağımlılığı ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla çalışma yapma gerekliliği doğmuştur. Ayrıca engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal dışlanma ile internet kullanımı düzeylerini araştıran çalışma da bulunmamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı kronik engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin bilgi iletişim teknolojilerinden akıllı telefon, internet ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri ile sosyal dışlanma etkisinin incelenmesidir.

1.3. Araştırmanın Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulmuş olan sorular şu şekildedir:

1.4. Araştırmanın Sayıltıları

Araştırmaya katılan bireylerin ölçekleri samimi olarak doldurduğu varsayılmaktadır.

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin internet bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin cinsiyetlerine göre internet bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin cinsiyetlerine göre akıllı telefon bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin cinsiyetlerine göre sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin sosyal dışlanmışlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip ailelerin cinsiyetlerine göre internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri ile sosyal dışlanmışlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan ailelerin internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri ile sosyal dışlanmışlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu alışma 2017-2018 yılları arasında Gaziantep te bulunan şhitkamil bölgesindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde eğitim gören tanı almış engelli çocukların ailelerinden alınan veriler ile sınırlıdır. Ayrıca engelli çocuğa sahip olmayan çalışmaya katılmak isteyen gönüllü aileler ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Engelli: “Engelli, yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan (kişi) olarak da tanımlanabilir. Engelli olma hali, doğuş ile birlikte ortaya çıkabileceği gibi sonradan geçirilen hastalıklar veya kazalar sonucu da meydana gelebilir.” (Kkcali, 2014: 64).

Bilgi İletişim Teknolojileri: “Bilişim Teknolojileri, bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan her türlü görsel, işitsel, basılı ve yazılı araçlardır ”(Bilgi ve İletişim Teknolojileri, 24.06.2018).

Sosyal Dışlanma: “Sosyal dışlanmışlık, belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikimi sürecinin dışında kalıp, ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan eşit yararlanamamasıdır” (Sapançalı, 2005, s.53).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde engellilik, engellilik nedenleri, türleri, engelli çocuğun anne babası olmak, internet kullanımı, akıllı telefon kullanımı, sosyal medya kullanımı ile engelli ailelerin ilişkisi ve sosyal dışlanma terimleri ve bileşenleri tanımlanmış ve tartışılmıştır.

2.1. Engelli ve Engellilik Kavram

Engellilik; kişinin bedensel veya zihinsel işlevlerindeki eksiklik veya kayıp sonucunda yaşamsal faaliyetleri gerçekleştirilmede yaşanan zorluk durumudur (Yavuz, 2016). Bu durum her insanın yaşayabileceği ve her alanda oluşabilecek bir süreçtir (Aslan, 2017).

Engellilik terimi özürlü, sakat gibi sözcükler yerine kullanılabilir. Fakat aynı anlamları karşılamamaktadır. Dünya Sağlık Örgütünde (2010) :

Noksanlık (Impairment): “Sağlık bakımından “noksanlık” psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.”

Engellilik (Disability): “Sağlık alanında sakatlık” bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.”

Maluliyet (Handikap): “Sağlık alanında “maluliyet” bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.”

Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi’nde “Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” olarak tanımlanmaktadır (Koca, 2010: 4).

Engelliliğin literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan bir tanesi de 5378 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünün 3. Maddesinde: “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak ifade edilmiştir.” (Öztürk, 2011: 18).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun da ise engellilik kavramı; "doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle, normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi" şeklinde tanımlanmaktadır (Özmen, 2012)

İzmir Mimarlar Odasının Kılavuzuna göre engellilik; “ Bir bünyede bir yapıda veya bir işleyişte oluşan hasar, noksanlık, bozukluk veya işlev kaybıdır.” Mimari açıdan ise fiziksel açıdan oluşan noksanlıkları yüzünden genel ihtiyaçlara göre planlanmış binaların kullanımlarında elverişli olanakların yokluğundan dolayı engellere uğrayan kişilerdir (Goldsmith, 1976, aktaran. Yılmaz, 2005: 75).

Engelliliğin bir diğer tanımı ise Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2010 yılında yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklenti Araştırması Başlığı altında şu şekildedir:

“Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişilerdir.”

Engellilik sakatlanma veya hastalık, sağlık sorunu olan bireyin çevrenin olumsuz engeller arasındaki etkileşim sonucudur. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2010: 13).

2.2. Engelliliğin Nedenleri

Engelliliğin oluşmasında üç evre etkilidir. Bunlardan birincisi doğum öncesi evredir. Bu evre de:

- Kromozoma bağlı sebepler
- Akrafa ile yapılan evlilik sonucu hamilelik
- Ebeveynler arasındaki kan uyumsuzluğu
- Erken veya geç anne olma yaşı
- Kalıtsal rahatsızlıklar
- Hamilelik sürecinde kontrolsüz ilaç kullanımı
- Hamilelik sürecinde yeterli ve sağlıklı beslenememe
- Hamilelik sürecinde alkol, sigara veya madde kullanımı
- Hamilelikte EMR ve benzeri radyasyona maruz kalma

- Hamilelik sürecinde kazaya, strese, tramvaya ve zehirlenmelere maruz kalma
- Annede veya bebekte vitamin mineral eksikliği
- Annede bulunan kronik ve enfeksiyona bağlı hastalıklar bebeğin engelli doğmasına neden olabilir.

Bir diğer evre ise doğum evresidir. Bu evrede de:

- Doğumun uzmanlar veya sağlık kuruluşları tarafından gerçekleştirilmemesi
- Doğumun süresi erken ya da geç oluşumu
- Bebeğin ağırlığı
- Bebeğin doğum sırasında oksijensiz kalması
- Bebeğin travmatik bir duruma maruz kalması bebeğin engelli oluşmasına neden olabilir.

Son evre ise doğum sonrası evresidir. Bu evre de:

- Doğum sonrası bebeğin gerekli kontrollerden geçmemesi
- Bebek için gerekli aşılarının yapılmaması
- Bebeklik ağır veya ateşli bir rahatsızlık geçirmesi ya da ağır sarılık
- Kazalar
- Doğal afetler
- Ailenin tutumu beslenme veya eğitim yetersizliği
- İhmal ve istismar gibi sebepler engelliliğe neden oluşturabilir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Engellilik kişinin doğduğu an veya doğumdan önce ya da sonrasında meydana gelen kişinin bütünlüğünü bozabilecek bir durumdur. Bu durum kişiyi fiziksel ve zihinsel olarak etkilemektedir. Oluşan etkilenmeler sonucunda bireyde farklı engellilikler meydana gelmektedir (Deldal, 2017). Bu engellilik türlerini aşağıda ele alacağım.

2.3. Engellilik Türleri

Engellilik Görme engelliliği, işitme engelliliği, zihinsel engellilik, fiziksel (ortopedik) engellilik, dil konuşma engelliliği ve süreğen hastalıklar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Öztürk, 2011).

2.3.1.Görme Engelliler

Görme engelliler kör ve az görenler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kör tüm düzeltmelere rağmen bireyin tek veya iki gözünde tam veya kısmi olarak görme kaybı ve bozukluğudur. Görme alanı yirmi derecelik açıyı geçmemektedir. Az görenler ise tüm düzenlemelere rağmen kişinin kısmi görmesidir. Birey sadece nesnelere veya kişilerin yanına yaklaştığında görebilmektedir. Renk körlüğü, gece körlüğü görme engeline örnek verilebilir (Özyürek, t.b.).

Görme engelliliği üçe ayrılmaktadır. Gözde oluşan hasara ve gözün yapısına göre değişmektedir. İlk olarak görme yetersizlikleri vardır. Bu kısımda katarakt, şaşılık, glokom, optik sinir atrofi gibi bozukluklar vardır. İkinci kısım gözün nesnelere odaklanma güçlükleri vardır. Bu kısımda miyop, astigmat, hipermetrop gibi bozukluklar vardır. Son kısım ise görsel bilgiyi yorumlayan beyindeki görme bölümünün yetersizliğidir. Bu kısım en zor ve sıkıntılı olanıdır. Bu kısımdaki bozuklukların tedavisi bulunmaktadır (Akay ve Ercan, 2016).

Görme engelliliğin epidemiyolojisi çocuklarda %0.1'dir. Yetişkinlerde ise çocuklardan 10 kat fazladır. Görme engelliliğin yaygınlığı %0.15-0.56 arasında olduğu düşünülmektedir (Özyürek b.t). Türkiye Görme Engelliler Derneği'nde belirtilen bilgiye göre 2020 yılında Dünya' da görme engelli sayısı 75 milyona yükselebileceği düşünülmektedir. Ayrıca Dünya'da 45 milyon kör ve 135 milyon az gören insan vardır. 'Dünyadaki körlüğün %60'ı tedavi edilebilir ve %20'si önenebilir. Dünyadaki körlerin %60'ı gelişmekte olan ülkelerde yaşarlar. Hindistan'da 9 milyon, Çin'de 6 milyon, Afrika'da 7 milyon kişi kördür. Gelişmekte olan ülkelerin kişileri gelişmiş ülkelere oranla 5-10 kat daha fazla kör olma riski taşırlar. Her yıl ortalama 7 milyon kişinin kör olduğu düşünülmektedir' (Türkiye Görme Engelliler Derneği, 16.04.18 15:34).

Tablo 1. Türkiye' de görme engelli insanların eğitim seviyeleri ve oranlarıKoca, 2016

Eğitim durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde
Okuryazar değil	135632	32,9	34,9
Okuryazar fakat bir okul bitirmemiş	56371	13,7	14,5
İlkokul	130438	31,6	33,6
İlköğretim	62,69	1,5	1,6
Ortaokul	22115	5,4	5,7
Orta ve dengi meslek	1116	0,3	0,3
Lise	23789	5,8	6,1
Lise ve dengi meslek	4323	0,1	1,1

Yüksekokul veya fakülte	8278	2,0	2,1
Yüksek lisans, doktora	204	0,09	0,1
Ara toplam	388535	94,2	100
0	23778	5,8	
Toplam	422312	100,0	

2.3.2. İşitme Engelliler

Normal işiten birey bireyler gibi bazı sesleri duyabilmekte fakat konuşma için yeterli olamamaktadır. Hafif dereceden ağır dereceye kadar değişebilmektedir. Bazı bireylerde işitebilmek için cihaz kullanmaktadır. İşitme cihazı ile konuşmayı oluşturabilmektedir (Tüfekçioğlu, b.t).

İşitme kaybı normal seviyenin altında oluşan seslerin hepsini kapsamaktadır. İşitme kaybı seviyelerine göre değişiklik göstermektedir. Normal işitme 0-15 desibel arasında oluşmaktadır. Kişi bu seviyede duyabilmektedir. 16-25 desibel arası çok hafif işitme kaybı yaşar. 26-40 desibel hafif, 41-55 desibel orta, 56-70 desibel orta ama ileri derecede, 71-90 desibel ileri derece, 91 desibel üstü de çok ileri derece şeklinde işitme kaybına neden olmaktadır (Sevinç, Aslan ve Özkan, 2015).

Türkiye’de işitme engelli bulunan bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Sağlık Araştırması (2010) Verilerine Göre İşitme Engelli Bireylerin Yıl Bazında Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş grubu	2008			2010			2012			2014			2016		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	2,2	2,0	2,4	2,4	2,3	2,6	2,2	1,9	2,5	5,3	4,8	5,8	4,5	3,9	5,0
15-24	0,4	0,6	0,2	0,4	0,5	0,2	0,5	0,6	0,3	1,3	1,8	0,9	0,6	0,3	1,0
25-34	0,6	0,3	0,8	0,5	0,4	0,6	0,4	0,6	0,3	1,6	1,3	1,8	1,2	1,6	0,8
35-44	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	2,7	2,3	3,0	1,5	1,5	1,6
45-54	1,5	1,2	1,8	2,0	1,9	2,1	1,4	1,2	1,6	5,4	4,4	6,4	4,1	3,4	4,9
55-64	2,9	2,3	3,5	3,3	3,9	2,7	2,9	1,8	4,0	7,7	7,0	8,3	5,4	4,6	6,2
65-74	9,3	9,4	9,3	11,1	9,7	12,1	7,8	7,4	8,1	14,7	15,4	14,1	15,0	15,5	14,5
75+	21,2	23,5	19,6	21,1	20,3	2,18	22,0	22,4	21,7	35,8	37,7	34,6	34,7	33,0	35,8

2.3.3. Fiziksel (Ortopedik) Engelliler

Dünya sağlık örgütüne göre “ortopedik engelli çocuk iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerindeki bozukluk ve sakatlık nedeniyle eğitim ve öğretim çalışmalarından yeterli ölçüde yararlanamayan çocuktur.” (Dünya Sağlık Örgütü, 2014).

Bedensel engellilik kaza, hastalık ve genetik problemlere bağlı olarak bireyin iskelet, sinir sistemi, eklem ve kas fonksiyonlarını yerine getirmemesinden dolayı kişinin hareket için gerekli işlevleri yerine getirememesidir. Bu sebeple özel eğitim hizmetlerine ihtiyacı oluşan bireyler oluşmaktadır (T.C. Aliğa Kaymakamlığı, 2015).

Ortopedik engellilik; “Bütün düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerdeki engellerinden dolayı normal eğitim, öğretim ve çalışmalardan yeteri kadar yararlanamayan kişiler” olarak ifade edilmiştir (MEB, 2013:8).

Türkiye Engelliler Gerçeği Kitabında yer alan tanıma göre ortopedik engelli: “kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serebral palsi, spastikler ve sipina bifida olanlar bu gruba girmektedir.” (Öztürk, 2011: 18).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı Çocuk Gelişimi ve Eğitimi yayınında bedensel engelliliğin sınıflandırılması aşağıda belirtilmiştir;

- Merkezi Sinir Sistemi ile ilgili yetersizlikler:
  - SerebralPalsi
  - SpinaBifida
  - Çocuk Felci
  - MultipleSklerosis
  - Omurilik Zedelenmesi
  - Travmatik Beyin Yaralanmaları
- Kas İskelet Sistemi ile ilgili yetersizlikler:
  - Kas Hastalığı
  - Kol-Bacak Eksikliği
  - Kalça Çıkıklığı
  - Eklem İltihabı
  - Eklem Romatizması
  - Gevrek Kemikliler
- Sağlık ile ilgili yetersizlikler:
  - Epilepsi
  - Astım
  - KistikFibrosiz
  - Kanser
  - Lösemi
  - Şeker hastalığı

➤ AIDS şeklinde sınıflandırılmıştır (MEB,2013).

2.3.4. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engellilik DSM V’ te nörogelişimsel bozukluklar başlığı altında yer almaktadır. Anlıksal Yetiyitimi, bireyin akıl yürütme, sorun çözme, soyut düşünme, planlama, düşünme gibi anlık yapılabilen işlevlerde oluşan eksiklik durumudur. Kişi kültürel, sosyal ve toplumsal sorumlulukları yerine getirememektedir.18 yaşından önce gelişim evresinde meydana gelen bu durum ağır, orta ve hafif olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013 ve Başgöl, 2016).

DSM IV’ e göre zeka geriliği ise ortalamanın altında yaklaşık 70 puan ve altında bir zeka bölümünün olması, iletişim, kendime bakım, ilişkiler, okul, iş ile ilgili işlevsel becerilerdeki eksikliklerdir. DSM IV’ e göre zeka geriliği hafif, orta, ağır ve ileri derecede ağır şeklinde dörde ayrılmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2000).

Tablo 3. DSM IV Kriterlerine Göre Zeka Geriliği (MentalRetardasyon Sınıflandırması Amerikan Psikiyatri Birliği, 2003

Retardasyon Düzeyi	IQ	Akademik Potansiyel	Günlük Aktivite Becerisi
Hafif	50-55 ile 70	İlköğretim 6. Sınıf düzeyine uygun beceriler geliştirebilir.	Pek çok alanda kimsen bağımsız olabilir.
Orta	35-40 ile 50-55	İlkokul 2. Sınıf düzeyinde okuma-yazma öğrenebilir.	Öz bakım becerilerini yerine getirebilir.
Ağır	20-25 ile 35-40	Okuma yazma öğrenemez.	Öz bakım becerilerinde bir başkasının desteğine ihtiyaç duyar. Tuvalet eğitimini öğrenebilir.
İleri Derecede Ağır	20-25 in altında	Okuma yazma öğrenemez.	Öz bakım becerileri ve diğer işlevlerde başlarına ihtiyaç duyarlar. Çoğunlukla sözsüz iletişim kurarlar.

Zihinsel engellilik en sık görülen bozukluktur. Bu duruma sahip bireylerin görünüşleri farklı, hassasiyetleri daha yüksektir. Sık sık hastalanan, çabuk öfkelenen, sorumluluk alamayan, özgüvenleri düşük, sabırsız, planlama yapamayan, uyum sorunları yaşayan ve başkalarına bağımlı yaşayan bireylerdir. Zihinsel engelliliğin yaygınlığı %1 ile 10 arasında değişmektedir. Ayrıca erkeklerde daha fazla görülmektedir. Kızların erkeklere oranla yaygınlığı 2/3 tür (Başgöl, 2016).

Zihinsel engelliğe neden olan rahatsızlıklar çerisinde yer alan Down Sendromu ise bireyin 47 kromozoma sahip olması ile oluşan bir rahatsızlıktır. Normal bireylerde 46 kromozom bulunmaktadır. Down sendromu zihinsel yetersizliğe sebep olan rahatsızlıklardandır. Down sendromu trizomi 21, mozaik trizomi, translokasyon trizomi şeklinde türleri vardır. Trizomi 21; 21. Kromozomda oluşan anomaliliktir. Çoğu Down sendromu tansı almış bireyler bu grupta yer almaktadır. Mozaik tip; Kalıtım ile ilgili bir durum olmadığı halde kromozom sayılarında oluşan farklılıktan oluşmaktadır. Translokasyon; 21. Kromozomda oluşan fazla kromozom kırılarak başka bir kromozom ile birleşmektedir. Orta derecede zeka geriliğine sahip bireyler bu grupta bulunmaktadır. Down sendromu tanısı alan bireylerin özellikleri birbirine benzemektedir. Yüz görünüşleri açısından gözler çekiktir. Boyun kısımları kısa ve yassı bir yapıya sahiptir. Dilleri dışarı doğru, dişleri geç oluşmaktadır (Kuzucu ve ark. 2008, Toker, 2016 ve Aktürk, 2012).

Zihinsel engelliliğe eşlik eden diğer sorunlar ise fiziksel ve tıbbi sorunlar, konuşma ve dil sorunları, görme sorunları, işitme ile ilgili sorunlar, epilepsi ve serebral palsi% 20-35'inde eş psikiyatrik hastalık (duygudurum bozuklukları, psikotik bozukluklar, yaygın gelişimsel bozukluklar dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve uyku bozuklukları) (Başgöl, 2016).

Nörogelişimsel bozukluklar başlığı altında yer alan diğer bozukluklar ise:

- İletişim Bozuklukları
- Otizm Açılımı Kapsamında Bozukluk
- Dikkat Eksikliği/Aşırı Hareketlilik Bozukluğu
- Özgöl Öğrenme Bozukluğu
- Devinsel (motor) Bozukluklar
- Diğer Nörogelişimsel Bozukluklardır.

Bu bozukluklardan Otizm kapsamında bozukluk, Dikkat eksikliği/aşırı hareketlilik bozukluğu ve özgül öğrenme bozukluklarını da tanımlayacağım.

2.3.4.1.Otizm Açılımı Kapsamında Bozukluk

Otizm spektrum bozukluğu çocuğun yaşamında ilk üç yaşına kadar ortaya çıkan gelişimsel bozukluktur. Otizm çocuklarda en sık rastlanılan nörolojik bir bozukluktur(Tohum Otizm Vakfı, 2014).

DSM V' e göre otizm spektrum bozukluğu toplumsal iletişim ve toplumsal etkileşimde yetersizlik, geçmişte sınırlı tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ve sosyal iletişimsel alandaki yetersizlik, tekrarlayan davranışlara göre tanımlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

Otizm spektrum bozukluğu iletişim, sosyal, tekrarlanan davranışlar, motor gelişim, duygusal yüklenme ve duyu alanlarda kendini göstermektedir. Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklarda ortaya çıkan belirtiler şunlardır: Diğer çocuklar ve oyunlar ile ilgilenmezler. Aile içinde kardeşler ile geçinemeyebilirler. Anne ve babanın uzaklaşması ya da yaklaşması dikkatlerini çekmeyebilir. Konuşurken göz kontağı kurmazlar. Babıldama döneminde daha az ses çıkarabilirler. İsmi çağrıldığında tepki vermezler. İsteklerini işaret ederek, göstererek ifade ederler. Kendilerine dokunulmasından yakınları tarafından sevmekten rahatsız olabilirler. Ellerini çırpma, sallanma, kendi etrafında dönme veya dönen nesnelere bakma gibi davranışlarda bulunurlar. Motor gelişim gecikmesi meydana gelebilir. Huzursuz öfke nöbetleri, başkalarına zarar verici davranışlarda bulunabilirler (<http://www.helpautismnow.com/> ve P.Akay ve Ercan, 2016).

Otizm spektrum bozukluğunun yaygınlığı her bin kişi içerisinde beş kişide görülebilmektedir. Ayrıca erkeklerde daha fazla görülmektedir. Kızlara oranla beş kat daha fazla görülmektedir (Başgöl, t.b.).

2.3.4.2. Dikkat Eksikliği/ Aşırı Hareketlilik Bozukluğu

Dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik bozukluğu genetik bir bozukluktur. Aydın ve arkadaşlarının (2006) yaptığı çalışmada DEHB tanısı almış çocukların ebeveynlerinde de DEHB belirtileri saptanmıştır.

Dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik dikkat eksikliği ile giden, hiperaktivite ile giden iki temel alanı vardır. Bu alanlardan dikkat eksikliği; kişinin aktif olamaması, unutkan, dağınık olmasıdır. Kişinin planlama, düzenleme, sıraya koyma becerisi bozulmaktadır.

Hiperaktivite de ise kıpır kıpır, yerinde duramayan, bekleyemeyen, sabırsız, bir birey olmaktadır. DEHB ‘ de temel sorun çocuğun kendini durduramaması ve aklına geleni hemen yapmasıdır. Tüm buna sebep dürtüselliktir. Dürtüsel çocuklar başkalarını dinleyemez kendilerini durduramazlar. (Başgöl, t.b. veP. Akay ve Ercan, 2016).

Bir birey hem dikkat eksikliği kriterlerini karşılıyor hem de aşırı hareketlilik kriterlerini karşılıyorsa bu birleşik tiptir. Sadece dikkat eksikliği ise dikkat eksikliği alt görünümü, sadece aşırı hareketlilik var ise de hiperaktivite alt görünümü denilmektedir (P. Akay ve Ercan, 2016).

DSM V’ e göre dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik 12 yaşından önce başlamalıdır. DSM V’ten önce dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik bozukluğunun başlangıç yaşı 7 yaşı (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

Kişinin dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik bozukluğu tanısı alması için işlevselliğinin okul, ev ve sosyal hayatta bozulmuş olması gerekir. Kişi ailesi e arkadaşları ile sorun yaşar. Ders başarısı düşer. Madde kullanımı oluşabilir. Adli sorunlar oluşmaktadır. İş ile ilgili problemler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kişinin aşırı hareketliliği yetişkinlik döneminde azabilmekte ve dikkat eksikliği devam etmektedir (Başgöl, t.b.).

2.3.4.3. Özgöl Öğrenme Bozukluğu

Okuma, yazma ve matematik gibi akademik alanlarda yaşanan sorunlardır. Özgöl öğrenme bozukluğu zihinsel, nörolojik veya duygusal engellilik ile açıklanamamaktadır. Zeka ile ilgisi olmamaktadır. Okul döneminde belirtiler görülmektedir (P. Akay ve Ercan, 2016).

DSM V’ e göre özgöl öğrenme bozukluğu en az altı ay içerisinde meydana gelmiş olmalı ve okul becerileri ve öğrenme alanındaki güçler olmalıdır. Bu güçlükler; sözcükleri okuma, okuduğunu anlama, harf harf söylerken yazma, hesaplama, yazılı anlatım, sayısal akıl yürütme alanlarında ortaya çıkmaktadır. 3 alt tipi vardır:

- Okuma bozukluğu ile giden
- Yazılı anlatım bozukluğu ile giden
- Sayısal(matematik) bozukluk ile giden şeklindedir. Ayrıca ağır olmayan, orta derecede ve ağır şeklinde derecelendirilmiştir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

Özel öğrenme bozukluğunun alt tipi olan okuma bozukluğu ve yazılı anlatım bozukluğu erkeklerde daha fazla görülmektedir. Matematik bozukluğu ise kızlarda daha fazla

görülmektedir. Okul çağı çocuklarında %5-15, yetişkinlerin ise %4 oranında özgül öğrenme bozukluğu görülmektedir (P. Akay ve Ercan, 2016).

2.3.5. Dil ve Konuşma Engelliler

1983 tarih 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu' nun 20. Maddesi uyarınca hazırlanan Özel Eğitim Okulları Yönetmeliği'nde, "Konuşmanın akımında, ritminde, tizliğinde, vurgularında, sesbirimlerinin çıkarılışında artikülasyonunda bozukluk bulunanlar" konuşma özürlü olarak tanımlanmıştır (Topbaş, 1999).

DSM IV' te konuşma bozuklukları beş alt kategoriye ayrılmıştır. Sözel anlatım bozukluğu, Karışık dili-algılama bozukluğu, Fonolojik bozukluğu, Kekeleme ve Başka türlü adlandırılmayan iletişim bozukluğudur. Sözel anlatım bozukluğu; cümle kurmakta zorlanma, dilbilgisi seçiminde hatalar yapma, gelişimine uygun cümle oluşturamamaktır. Karışık dili-algılama sözel anlatım bozukluğu; sözcükleri, cümleleri anlamakta zorlanma, dili algılama ve sözel anlatım için uygulanan ölçümlerden standartın altında bir puana sahip olmaktır. Fonolojik bozukluk; gelişimsel olarak yaşına ve konuşmasına uygun olarak çıkartması beklenen konuşma seslerini çıkaramamaktır. Yanlış ses kullanma, yanlış kelimeler kullanma şeklinde kendini gösterebilir. Kekeleme ise konuşma akıcılığında ve zamanlamada bozukluk olmasıdır. Ses ve heceleri tekrarlama, sesleri uzatma, ünlemler, sözcükleri parçalama, duyulabilir şekilde oluşan bloklar, söylenmesi güç kelimelerden kaçmak, kelimeleri aşırı fiziksel bir gerginlikle söyleme, tek heceli kelimeleri yineleme şeklinde kendini göstermektedir. DSM IV' te konuşma bozuklukları altında bulunan bazı tanılar eklenmiş ya da kaldırılmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2000 ve 2013).

Herhangi bir sebepten dolayı konuşmanın akıcılık ve hızında oluşan sorundan dolayı oluşan bozukluktur. Konuşamayan ve ses bozukluğu yaşayan kişilerdir. "İşittiği halde konuşamayan, gırtlaklı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak ve çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir." (Öztürk, 2011:19).

2.3.6. Kronik (süreğen) Engelliler

Süreğen hastalıklara sahip, sürekli olarak bakıma ihtiyaç duyan, tedavisi devam eden ve tedaviye ihtiyaç duyan bireylerdir (Aslan, 2017). Kişinin işlevlerinin engellenmesine neden olan hastalıklardır. "Kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV." gibi hastalıklar bu gruba girebilmektedir (Öztürk, 2011: 19).

2.4. Engelliliğin Sosyolojisi

Engellik eski zamanlarda dini açıdan günah, gazap veya o çocuğa sahip ailenin cezası olarak görülmekteydi. Bu görüş üzerine bir modeller ortaya çıkmıştır. Bu modeller:

Tıbbi (Medikal) Model: Özürlülüğü tıbbi bir neden olarak varsayımlardır. Eskiden oluşan bakış açılarının tersine özürlülüğün düzeltilebilir ve telafisi olabilir bir durum olarak görmektedirler. Engelli kişilerin normalden sapan ve anomali olarak kabul etmektedirler (Çayır, Soran ve Ergün, 2015). Tıbbi modele göre engellilik normal bedenden farklı bir bedene sahip olmaktır. Bu model ile ailelerin ve engelli kişilerin yaşamları daha kolay duruma gelmiştir. İnsanlar artık farklı bedenlerin iyileşebilir, normal duruma gelebilir düşüncesine inanmaktadırlar (Burcu, 2015).

Sosyal Model: Sosyal model tıbbi modelin zıttı şeklinde İngiltere ve ABD de ortaya atılmıştır. Engelliliğin siyasete bağlı olduğunu varsaymaktadırlar. Bireylerin “ sakatlıklarını dikkate almayan toplumsal örgütlenmektedir.” Düşüncesine inanırlar. Engelli kişilerin topluma karşı haklarını istemelerini, dışlanma ve ayrımcılığa kaştı toplumu dönüştürmeleri gerektiğini savunurlar. Engelli bireylerin bağımsız yaşamalarını tıbbi ve aileye bağlı kalmamaları gerektiğini öne sürmektedirler. Sosyal model bedenin fizyolojik durumunu ve sonuçlarını göz önünde bulundurmadığı ve sadece toplumsal bir durum olarak varsayıldığı için eleştirilmiştir (Çayır, Soran ve Ergün, 2015: 10-12).

Sosyal model engelliliğin bireye toplum tarafından dayatıldığını savunmaktadırlar. Bu model sosyal dışlanışlığı engellemeye çalışmıştır. Yoksulluk, eğitim ve iş alanında yetersizlik, engelli bireye karşı taciz ve şiddetin toplum tarafından gerçekleştiğini savunurlar. “ Medikal model özürlülüğe ayırım, farklılık ekseninde bakarken sosyal model bütünleşme, kaynaşma olarak bakmaktadır.” (Arıkan, 2002: 5).

Türkiye’de engelli bireylerin sosyolojik özelliklerine dair yapılan çalışmada bazı özellikler bulunmuştur. Engelli bireylerin sosyolojik özellikleri şu şekildedir:

1. Engelli bireylerin en fazla olduğu yaş grubu 25-30 iken, genel çoğunluğu 19-44 yaşları arasında bulunmuştur.
2. Engellilik %73 oranında erkek bireylerde daha fazladır.
3. Bekar engelli birey sayısı ile evli engelli birey sayısı yakın ve en fazla olanıdır.
4. Engelli bireylerin eğitim düzeyleri çoğunluğunun ilkökul seviyesindedir.
5. Engelli bireylerin çoğunluğu kentlerde bulunmaktadırlar.

6. Engelli bireylerin çoğunluğu bir mesleğe sahiptir. Bedensel engelli bireyler ve engelli kadınlar idari işlerde çalışmakta ve erkekler tarım işlerinde çalışmaktadırlar.
7. Engelli çocuk ve ergenlerin ailelerinin çoğunluğu ilkokul mezunu ve babalar tarım işlerinde çalışırken annelerde ev hanımı olarak bulunmuştur.
8. Engelli bireylere en çok bakım veren kişi engelli bireyin annesi ve eşi olarak bulunmuştur.
9. Engelli bireylerin çoğunluğu aile içi sorun yaşamakta, anne ve babalarının gerekli bakımı veremediklerini, akrabaların yanlış yönlendirme yaptıklarından dolayı sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir.
10. Engelli bireylerin çoğunluğu kardeşler ile sorun yaşamamaktadırlar.
11. Engelli bireylerin çoğunluğu devlet tarafından kendilerine sunulan hizmetlerin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.
12. Engelli bireyler zamanlarının çoğunu ev, iş ve yurt gibi yerlerde geçirmektedirler.
13. Engelli bireylerin çoğunluğu bilgisayar kullanmakta ve internette gezinme, bilgi arama amaçlı kullanmaktadırlar (Burcu, 2015 ve Kulaksızoğlu, 2011).

2.5. Türkiye’de Engellilik Durumu

Tablo 4. Türkiye’de Engellilik İstatistikleri Koca, 2016

Toplam özürlü nüfus			Görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel özürlü nüfus			Süreğen hastalığa sahip olan nüfus		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12,29	11,1	13,45	2,58	3,05	2,12	9,7	8,5	11,33

Türkiye Özürlüler Araştırması’na göre engelliliğin cinsiyet dağılımında %41 lik kısmı kadınlar, %53 lük kısmı ise erkekler oluşturmaktadır (Koca, 2016).

2.6. Engelli Çocuğa Sahip Anne-Baba Olmak

Aileler çocuklarının engellilik durumlarını öğrendiği andan itibaren farklı tepkiler vermektedirler. Bu tepkileri açıklayan bazı modeller vardır. Bu modeller:

Aşama modeli: Bu modelde aileler engelliliğe dair ilk haberi almakta ve bu duyum karşısında aile şok, üzüntü ve hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Bu engellilik durumu ile nasıl baş edeceklerini düşünmeye başlanılmıştır.

Sürekli üzüntü modeli: Aileler üzüntü ile birlikte kaygı da yaşamaya başlamaktadırlar. Çünkü artık farklı bir çocuğa dair tepkiler ile karşı karşıya gelmenin korkusu yaşamaktadırlar.

Kişisel yapılanma modeli: Aile yaşadığı şoku atlatmaya ve içinde buldukları durumu değerlendirerek tekrar yapılanma sürecine girmeye başlarlar.

Çaresizlik, güçsüzlük ve anlamsızlık modeli: Bu modelde 2. Modelde oluşan korku ve kaygı devam etmektedir. Birinci derece yakın aile ve akrabalarının tepkileri ebeveynlerin duygularını şekillendirmektedir (Karancı, 1997).

Aile engelli çocuğa sahip olacağını öğrendiği andan itibaren ailenin tüm yaşamı değişmekte farklılaşmaktadır. Aile duygusal ve davranışsal olarak olumsuz etkilenmektedir. Engelli çocuğa sahip olan anne- babalar çocuklarının farklılığını kabul etme aşamasında şok, inkar, reddetme gibi duygular yaşamaktadırlar. Ayrıca olumsuz duygular ile birlikte kaygı da yaşamaktadırlar (Ceylan,2004). Bazı aileler sahip oldukları çocuğun engellilik durumundan etkilenerek maddi ve manevi sorunlar ile stres yaşamakta iken bazı ailelerde daha kolay baş etmişlerdir. Ailenin büyüklüğü, sosyoekonomik düzeyi, kültürel özellikleri engelliliğin türü ve derecesi baş etme becerisini etkilediği bulunmuştur. (Karancı, 1997).

Literatürde yapılan araştırmalara göre Otizm spektrum bozukluğu tanısına sahip çocukların annelerinin stres düzeyi Down sendromu tanısına sahip çocukların annelerinden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca otizme sahip çocukların annelerinin stres düzeyi normal gelişim gösteren çocukların annelerine oranla da yine yüksek bulunmuştur. Down sendrom tanılı çocuğu olan ailelerin depresyon düzeyi normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin depresyon düzeyinden yüksek bulunmuştur. Ayrıca Down sendrom ve otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların ailelerinin de anksiyete puanları normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin anksiyete puanından yüksek bulunmuştur. Diğer bir çalışmada ise Down sendromu tanısı almış çocukların ailelerinin maddi ve bilgi desteğine ihtiyaç duydukları bulunmuştur. Bu destek Down sendromu tanısı almış ailelerin çocuklarının hangi alanda ihtiyaçlarının karşılanmasına dair bilgi desteği ve maddi destek şeklinde bulunmuştur(Çandır, 2015 ve Toker, 2016).

Uğuz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ise engelli çocuğa sahip annelerin, engelli çocuğa sahip olmayan annelerin depresyon ve anksiyete puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Engelli çocuğa sahip annelerin kaygı düzeyleri engelli çocuğa sahip babaların

kaygı düzeylerinden daha yüksek bulunmuş ve engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumları engelli çocuğa sahip annelere oranla yüksek olduğu belirtilmiştir. Engelli çocuğa sahip annelerin depresyon puanı, engelli çocuğa sahip babaların depresyon puanından daha yüksek bulunmuştur. (Uğuz ve ark, 2004ve Deniz, Dilmaç ve Arıcak, 2009). Başka bir çalışmada ise otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların anne ve babaların depresyon, sürekli anksiyete ve durumluluk puanlarına bakılmış ve bir fark bulunamamıştır. Fakat küçük yaşta otizme sahip olan çocukların annelerinin sürekli kaygı, depresyon ve durumluluk puanları yüksek bulunmuştur. Diğer bir çalışmada ise otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların yetersizlikleri arttıkça annelerde depresyon, umutsuzluk, tükenmişlik belirtilerinin de arttığı bulunmuştur (Fırat, 2016 ve Tuncel, 2017).

Literatürde yapılan başka bir araştırmaya göre zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon puanı normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin depresyon puanından yüksek bulunmuştur. Ayrıca zihinsel ve bedensel engelli çocuğa sahip anneler daha fazla psikososyal desteğe ihtiyaç duydukları ve yalnızlıklarını hissetmek istemediklerini belirtmiş, destek aldıkları bireyleri ise anne-baba, yakın çevre ve psikolojik danışmanlar olarak bildirmişlerdir. Yapılan başka bir çalışma ise engelli ailelerin destek aldıkları bireyleri ise aileler ve yakın çevre olarak bulmuştur. Zihinsel engelli öğrencilerin zeka düzeyleri de annelerin depresyon ve anksiyete bozukluğu tanısını alma durumunu etkilemektedir. Ayrıca zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları bulunmuştur (Şengül, 2012, Kaçan ve Softa, 2012, Karancı, 1997 ve Mutlu, 2015).

Engelli çocuğa sahip ailelerin kaygı, depresyon ve stres ile birlikte oluşan duygu durum farklılıkları ebeveynin yaşam doyumunu düşürmektedir. Ayrıca engelli çocuğa sahip ailelerde kaygı, depresyon, duygusal sorunlar, ebeveynlerin benlik saygısındaki düşük oran ve stres gibi faktörler normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere oranla daha yüksek bulunmuştur (Pelchat, Jocelyn ve Nicole, 1999:akt, Canarslan ve Ahmetoğlu, 2015: 14).

Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının doğumundan sonraki sürece kadar farklı tepkiler vermektedirler. Bu tepkiler 3 kısımda ele alınmış ve birincil, ikincil ve üçüncül tepkiler olarak ayrılmıştır. Birincil tepki kısmında ailelerin engellilik durumu ile ilk karşılaştıkları anda oluşan tepkileri içermektedir. Aileler engellilik durumu karşısında ilk olarak şok yaşamakta ve hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Hayal kırıklığı yaşayan ebeveynler engellilik durumunu reddetmektedirler. Engellilik durumunu karşısında duygusal sorunlar yaşayan aile depresyon sürecine girerek üzüntü ve çökkünlük yaşamaktadırlar. Engelliliği

kabul edememektedir. Ebeveynler bir sorgula dönemine girmekte, kendini suçlamakta ve engelliliğin nedenini kendilerine atfetmektedirler. Engelli çocuk büyüdükçe aile utanç duymakta, toplum içine katılmaktan kaçınmaktadırlar. Üçüncül tepki olarak aileler uzlaşmaya başlamakta ve alışma evresine geçmektedirler. Aileler artık çareler aramakta ve geleceğe dair ümitlenmeye başlamaktadır. Son olarak aile engellilik durumuna uyum sağlayarak kabul etme sürecine girdiği yapılan araştırmalarda bulunmuştur (Karancı, 1997).

Yapılan araştırmalarda engelli çocuğa sahip olmak eşler arasında ve aileler arasında suçluluk oluşturmakta, çocuğun geleceğine dair sorun yaşamalarına, kaygı duymalarına, engellilik durumundan dolayı sınırlılık hissetmelerine ve ebeveynlerin aile içinde uyum sorunları yaşadıkları bulunmuştur (Özmen, 2012).

Engelli çocuk ve ergenlerin hakkı kitabında engellilerin ve ailelerinin karşılaştıkları bazı sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunlar. Zihinsel engelli aileler çocukları ile baş edebilmek için desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Fiziksel engelli ve görme engelli bireyler için mimari özelliklerin yeterli olmadığı bulunmuş ve fiziksel engelli bireyler tekerlekli sandalyeyi kullanmak için elverişli yollar bulamadıklarını belirtmişlerdir. Görme engelli bireyler ise eğitim alanında yetersiz olduklarını yeterli eğitmen olmadığını ve Braille alfabesini bilmediklerini belirtmişlerdir (Kulaksızoğlu, 2011).

Karadağ' ın (2009) yaptığı çalışmada engelli çocuğa sahip annelerin yaşadığı güçlükleri ele almıştır. Bu çalışmada anneler çocuklarını kontrol etmekte güçlük yaşamaktadırlar. Ayrıca engelli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeylerinin de düşük olduğu bulunmuştur. Annelerin yaşadığı diğer bir sorun ise çocuğunu eğitebilmek için gerekli bilgiye gereksinim duymakta ve aramaktadır (Karadağ, 2009). Bu gereksinimlere aileler internet, akıllı telefon ve sosyal medya üzerinden ulaşabilir. Bu kavramlar ile ilgili açıklamalar aşağıda tanımlanacaktır.

2.7. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı ilk kez 1960'larda Fransa' da kullanılmaya başlayan bir kavramdır. 1970 öncesi dönemde ekonomik sorunlar söz konusu olmadığı için dikkat konusu değildi. Fakat 1970 sonrası dönemde ekonomik kriz ile ilgi odağı olmaya başladı. Silver (1994) sosyal dışlanmayı bireyleri toplumdan uzaklaştıracak seviyede manevi ve maddi yoksunluk içinde olmaları, yaşamlarını ve haklarını koruyacak, herhangi bir kurum tarafından desteklemeden veya sosyal destekten mahrum kalma ve süreç ile birlikte büyüyen bir durum olarak tanımlamıştır. Sosyal dışlanma zihinsel ve fiziksel avantaja sahip olmayanlar, yaşlılar,

intihara meyilli kişiler, madde bağımlıları, suistimale uğramış insanlar, asosyal kişiler, tek ebeveyne sahip aileler, problemleri olan aileler, marjinalleşme ve sosyal uyumsuzları barındıran her şey olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanma Rene Lenoir tarafından ortaya atılmıştır (Sen, 2000 ve Silver, 1994).

Estivil (2003) sosyal dışlanma kavramının yeni bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bu kavramın 1970'lerin başında kullanılmaya başlandığını göstermiştir. Sosyal dışlanma “ insanların, grupların, toplumların ve bölgelerin merkezi güce, kaynaklara ve mevcut değerlere göre pozisyonlarını uzaklaştıran toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerden kaynaklanan belirli süreçler sonrasında birikimi olarak ortaya konulmaktadır.” (Estivil, 2003:13). Sosyal dışlanma kavramı 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği literatürüne girebilmiştir. Sosyal dışlanma kavramı 1993 yılında imzalanan Maastricht anlaşması ile ilk defa resmi olarak ortaya konulmuştur. Bu anlaşma Avrupa Ekonomik Topluluğunu Avrupa Birliği'ne dönüştürmek için imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmada sosyal politika anlaşmasının reddedilmesi ile birlikte sosyal dışlanma kavramının da çerçevesi oluşturulamamıştır (Atkinson ve Davoid, 1999).

İmanlı'nın yaptığı çalışmada sosyal dışlanmanın alanları olduğunu göstermiştir. Bu boyutlar ekonomik, kamusal ve sosyal boyutlardır.

Ekonomik alan: Bireylerin gelir düzeyleri ile ilgili ve başta yoksulluk olmak üzere maddi konuları barındırır. Kişilerin maddi hizmetlere ulaşımı, finansal servet, mali faktörler ile ilgilidir. Yoksulluk ile ilişkisi bulunmaktadır fakat sosyal dışlanma yoksulluk değildir. Yoksulluk uzun süreli bir kavramdır.

Kamusal alan: Kişinin yaşadığı toplum devlet ile ilgilidir. Bu boyut kişinin politik açıdan özgürlüğünü, siyasal haklarını kullanma, sağlık, barınma ve korunma, güvenlik haklarının kullanımı ile ilgilidir.

Sosyal alan: Sosyal ilişkiler bireyin içinde bulunduğu ortamı, aile, arkadaş, akraba, komşu ve çevresi ile ilgilidir. Bu boyut sosyal ilişki kurabilme özgürlüğü, duyguların ifade edebilmeyi barındırır. Sosyal boyut kişilerin işsizlik durumlarını da ele almaktadır (İmanlı, 2018).

Adaman' a göre ise sosyal dışlanma için 4 alan vardır. bu alanlar ekonomik, politik, mekansal ve kültürel alanlardır (Adaman ve Keyder, 2006).

Sosyal dışlanma “ fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve sosyal dışlanmış gruplar eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı korunmasız, savunmasız ve zayıf

kişilerdir. Bu nedenle dışlanma bir çeşit ‘sosyal hastalık’ olarak tanımlanmıştır (Jeremy ve Huw, 1998 Akt., Sapançalı, 2005: 53). Sosyal dışlanmanın diğer tanımı ise, bütünleşmenin zıttı olan sosyal dışlanma bireyin ekonomik, sosyal, politik ve sivil haklarından mahrum kalması veya mahrum edilmesi durumu olarak ifade edilmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı sosyal politika konularını kapsayan işsizlik, eşitsizlik, ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal korunma gibi konular ile ilişkilidir ve bu kavramları barındırmaktadır. Sosyal dışlanma yoksun olma ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Amartya Sen’e göre sosyal dışlanmanın yapısal ögesinden birisi yoksunluktur. Bu yapının inşasında hastalık, eşitsizlik, ölüm, cari çıktının özgürlüğünün kaybı, psikolojik zarara uğrama ve toplumsal değerlerin azalması yatmaktadır (Sen, 2000). Toplumun çoğunluğunu ilgilendiren sosyal dışlanma 1950’li yıllarda yoksulluk ve işsizlik ile birlikte açıklanmaya başlanmıştır. Ayrıca sosyal dışlanma sınıf-altı kavramı ile de birlikte kullanıldığı bulunmuştur (Çakır, 2002 ve Sapançalı, 2005). Sosyal dışlanma kavramı her kültürde farklı şekillerde ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Avrupa’da ve Amerika’da sosyal dışlanma alt-sınıf kavramı ile sık kullanılmıştır. Kullanılma nedenler ise uzun süren işsizlik yaşayan bireyler, göçmenler ve gelişme göstermemiş ve toplumdaki mahrum kalan bireylerdir. Asya’da sınırlı şekilde kullanılmaktadır. Afrika’da ve Hindistan’da sağlık, eğitim, temizlik, sosyal güvenlik ve içme suyunu kullanma gibi haklardan mahrum kalma tanımıyla kullanılmaktadır. Arap bölgelerinde ise marjinalite olarak kullanılırken, kırsal bölgelerde mülkiyetten yararlanmadan dışlanma olarak kullanılmaktadır (Estivil, 2003 ve Sapançalı, 2005).

Adaman ve arkadaşlarının (2015: 6) yaptığı çalışmada sosyal dışlanma aşağıdaki alıntıda tanımlanmaktadır:

Sosyal dışlanma: Sosyal dışlanma, kişilerin—yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder.”

Sosyal dışlanma birçok boyutu barındırır. Bu boyutlar ‘görecelilik, çok boyutluluk ve dinamik bir süreçtir.’ Sosyal dışlanmanın tanımlanması zor ve farklı anlamlara sahip bir kavram olmasının nedeni göreceli olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal dışlanmanın

tanımlarında yer alan sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve yoksulluk gibi kavramlarla ilişkili olması çok boyutlu oğlunun göstergesidir. Sosyal dışlanma hem bireyi hem toplumu ilgilendiren ve bütünleşememe sorunu olmasından dolayı dinamik bir kavramdır. Toplumdan dışlanan birey ile toplumun süreç içindeki uzaklaşmasını barındırır. Toplumun üyesi olan bireylerin gereksinimlerinin yeterince sağlanamamasıdır. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığı süre içerisinde birey toplum ile bir bütün olamaz (Sapançalı, 2005 ve Çakır, 2002). Avrupa Birliği sosyal dışlanma sürecini oluşturan bazı önemli noktaları listelemiştir. Bunlar:

- Gelir, vergileme ve sosyal koruma,
- Tüketim ve borçlanma,
- Eğitime erişim,
- İstihdam, işsizlik ve mesleki eğitim,
- Çalışma koşulları
- Barınma ve evsizlik,
- Sağlık, sosyal hizmetlerden yararlanılabilirlik ve
- Komşuluk desteğidir (Sapançalı, 2005).

Silver'in yaptığı çalışmada sosyal dışlanmanın 3 önemli paradigması olduğunu açıklamıştır. Bu paradigmlar:

Dayanışma Paradigması: Toplumun değer ve doğrular ile oluşmaktadır. Bu paradigma birey ve toplum ilişkilerini ele almaktadır. Dayanışma paradigması dışlanmayı sosyal bağların kopması, ilişkilerin aksamaması, düzenin bozulması veya düzende oluşan başarısızlık sonucu olarak oluştuğunu açıklamaktadır. Sosyal bağlar ile kurulan dayanışmada ötekileştirmeye vurgu yapılmaktadır.

İkinci paradigma Liberalizm/ Uzmanlaşma paradigmasıdır. Uzmanlaşmaya dayanan bu paradigma kişilerin kendi menfaat ve güdülerinin birlikte oluşturduğu karşılıklı alış-veriş ağıdır. Bu paradigma dışlanmayı kişilerin kendi hataları sonucu ve davranışlarının engellenmesi sonucu oluştuğunu açıklamaktadır. İşbirlikçi ve rekabetçi toplum kaynaklı olan paradigma da temel sebep bireylerin hatalarıdır.

Üçüncü paradigma ise Tekelleşme paradigmasıdır. Hiyerarşik güç ilişkilerini ve sosyal düzende oluşan zorlanmaların empoze olduğu bir güç olarak görülmektedir. Sosyal

demokrasiye dayanmaktadır. Dışlanmanın statü ve sınıf farklılıkları ile buna hizmet eden güç sonucu olduğunu belirtmişlerdir (Silver, 1994).

2.8. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği

Cılga'nın yaptığı çalışmada sosyal dışlanmanın dinamiğini açıklamıştır. Sosyal dışlanmanın dinamiği ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, hukuki, sınıfsal, ailesel ve bireysel olarak gruplara ayrılmıştır. (Cılga, 2009).

Tablo 5. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Ekonomi Cılga, 2009

Üretim bölüşüm ve dönüşüm süreci	Ekonomi
EKONOMİ	Emperyalizm Neo-liberalizm Ekonomik Bunalım İç ve dış borçlanma Üretimsizlik Yatırım yokluğu Finansal sömürü Doğal kaynakların ve varlıkların sömürülmesi

Tablo 6. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Siyasal Cılga, 2009

	Ekonomi	Siyaset	
SİYASAL	Küresel güçlerin politika ve stratejilerine uyum Politikasızlık Plansızlık, Programsızlık Projecilik	Çağdaşlaşma yerine muhafazakarlaşma Ulus devletin çöküşü Ekonomik Bağımlılık Siyasal bağımlılık Demokrasi sorunları Bilgisizlik Bilinçsizlik	

Tablo 7. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Sosyal Cılga, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum-sosyal	Kültür
SOSYAL	Esnek istihdam Kayıt dışı çalıştırma Üretime katılamama Gelir dağılımından pay alamama Gelir dağılımında eşitsizlik Yoksullaşma Eşitsizlik Adaletsizlik	Sosyal devletin çöküşü Siyasal bağımlılık Himayecilik İnsan hakları ihlalleri Katılım Paylaşma Dayanışma sorunları Sadaka ekonomisi	Gerileme Kuralsızlık Yabancılaşma Yoksulların ihmali ve İstismar	

Tablo 8. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Kültürel Cılga, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum- sosyal	Kültür	Hukuk
KÜLTÜREL	Köşe dönmecilik Karamsarlık Rüşvet Yolsuzluk Kayıt dışı ekonomi Kaçakçılık	Tekelcilik Ayrımcılık Sevgisizlik Saygısızlık Laik demokrasi ve siyasal İslam	Kolektif kimliğin kayıbı Vatandaşlık bilincinin zayıflaması Kültürel çoğulculuk sorunları Cemaatleşme Tarikatların Güçlenmesi	Kolektif kimliğin kayıbı Vatandaşlık bilincinin zayıflaması Kültürel çoğulculuk sorunları Cemaatleşme Tarikatların Güçlenmesi	Anlam ve değer kayıpları Kültürel çözülme Kültürel ayrımcılık Gericilik Kitle kültürü Popüler kültür Tüketim Kültürü

Tablo 9. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Ailesel Cılg, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum Sosyal	Kültürel	Hukuk	Sınıf	Aile
AİLESEL	Yoksul aileler Aile göçleri Kadın ve çocuk emeğinin sömürüsü Aile refahının yetersizliği	Bağımlı aileler Çıkar çevreleriyle bütünleşme Yeni oluşan tabakalara eklenme Gettolaşma	Aile bağlarının kopması Komşuluk ilişkilerinin zayıflaması Akrabalık ilişkilerinin zayıflaması Göç eden ailelerin kente uyum ve bütünleşme sorunları	Bağılılık yerine bağımlılık Aileden dışlanma Aile içi iletişim çatışmaları Cinsiyet ayrımcılığı Kentleşme Sorunları	Aile parçalanması boşanma Aile içi ihmal istismar Aile içi şiddet Aile içi cinayet	Ara tabakalar Sınıf atlama sorunları	Çok sorunlu aileler Ailenin güçsüzleşmesi Ailelerin yaşam kalitesindeki yetersizlikler

Tablo 10. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Hukuki Cılg, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum-sosyal	Kültür	Hukuk
HUKUKİ	Serbest piyasa Yeniden yapılanmacılık Reformculuk Uluslar arası Hegemonya		Yasaların toplum yararına uygulanması, Korunması ve geliştirilmesi sorunları	Kural tanımazlık Yasadışılık	Hukukun güçsüzleşmesi

Tablo 11. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Sınıfsal Cılgı, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum sosyal	Kültürel	Hukuk	Sınıf	Aile
SINIFSA	Üretim dışında kalan nüfus gruplarının yoğunluğu Lümpenleşme Çalışanların örgütlenme sorunları Sendikasızlık Sendikaların işlevsizleşmesi Enformel kesimler Köylülüğün çöküşü Esnaflığın ve küçük üreticiliğin çöküşü	Seçmen davranışlarının yönlendirilmesi Sosyal ve ekonomik hak kayıpları Toplu pazarlık ve grev haklarının kaybı Ücret artışlarındaki yetersizlikler Yandaşların desteklenmesi	Uluslar arası ve ulusal çıkar çatışmaları Bağımlı nüfus grupları	Lümpen kültürü Alt kültürler	Çatışma Bağımlılık	Sınıf bilincinin Gelişmemesi Örgütsüzlük	

Tablo 12. Sosyal Dışlanmanın Dinamiği – Bireysel Cılgı, 2009

	Ekonomi	Siyaset	Toplum Sosyal	Kültürel	Hukuk	Sınıf	Ailesel	Birey
BİREYSEL	Mesleksizler İşsizler Evsizler İşten çıkarılanlar Yaşlılar Emekliler Kimsesizler Sokak çocukları	Siyasete güvensizlik Ekonomik güvensizlik Sosyal güvensizlik Sağlıkta güvensizlik ve piyasalaşma Toplumsal korumadan dışlanma Günlük yaşam ve geçinme stratejileri	Eğitimden dışlanma Baskı ve kontrol Bireysel özgürlük kaybı Gelecek kaygısı ve korkusu Ekonomik ve sosyal bağımlılık Otoriteye bağımlılık ve sığınma	Kültürsüzleşme Değer, tutum ve davranış sorunları Yabancılaşma Dışlanma Yalnızlık	Yasadışı işlere yönelme Kanunla çatışma Korumasızlık Bakımsızlık	Bilgisizlik Bilinçsizlik Değersizlik	Sapma davranışlar Suça yönelme Bağımlı	Nitelikli insan sorunu Kalitesiz yaşam Bedensel, ruhsal hastalıklar

2.9. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Sosyal dışlanma nedenleri iş gücü piyasasındaki değişim, gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal korunma yetersizliği ve eşitsizlik şeklindedir.

1) İş Gücü Piyasasındaki Değişim

İş gücü piyasası 1970'li yıllarda ekonomik yapılanma ile birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır. 1970 yılları sonrasında ise iş gücü ve istihdamın devamlılığı gündeme gelen konulardan olmuştur. İş gücü piyasasında temel sorun değişime neden olan uluslar arası bütünleşme, teknolojinin gelişmesi ve yeni liberal politikalar doğrultusunda ticaretin serbest duruma gelmesi, kuralsızlaştırma ve esnekliktir.

Teknolojik gelişmelerin artmasıyla işgücü, ücret ve bireylerin çalışma şartları değişmektedir. Bu değişim iş gücü piyasasında bölünme ve işsizlik şeklinde ortaya çıkmıştır. Çalışma koşullarında meydana gelen esneklik işçiye olan ihtiyacı azaltmış, tasarrufu arttırmış ve bazı pay oranlarında azalma meydana getirmiştir. Esnek çalışma koşulları işsizlik ile beraber kuralsızlaştırmayı da beraberinde getirmektedir.

İş gücü piyasasında meydana gelen diğer bir sorun enformel sistemdir. Enformel sistem güvencesiz, geçici, kayıt dışı işlerde çalışma anlamına gelmektedir. Bu sistemde kendi hesapları bulunan veya ücretli çalışan kişilerde bulunmaktadır. Enformel ekonomi ise sosyal, kurumsal ve ekonomik alanların tümünde meydana gelen dışlanmadır. Enformel ekonomiden en çok eğitilmiş gençler, kadınlar ve okulu bırakmış çocuklar etkilenmektedir. İş gücü piyasasında meydana gelen bölünme de sorun oluşturmaktadır. Bölünmüş emek piyasası iş güvencesi, çalışma şartları ve ücretlendirme alanlarında oluşan dengesizlikten meydana gelmektedir. Çalışan bireyler için sosyal hakların ve ücretlendirmenin dengesiz olduğu ortam sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Sosyal dışlanma riskini en çok taşıyan bireyler işsizlerdir. İş gücü piyasasında meydana gelen esneklik, kuralsızlaştırma durumu, uzun süreli işsizliğe, işsizlik oranlarının artmasına ve çalışanların iş bulma imkanlarının azalmasına sebep olmakla birlikte dışlanma için de tehdit oluşturmaktadır (Çakır, 2002).

2) Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelir dağılımındaki en büyük sorun eşitsizlik ve adaletsizliktir. Toplumda nüfusun artışı ve dağılımda meydana gelen adaletsizlik sosyal dışlanmanın en önemli etkenlerinden biri olan yoksulluğu oluşturmaktadır. Yoksulluk ve adaletsizlik sosyal dışlanma ile ilişkili duruma gelmiştir. Yoksulluk gelir seviyesinden düşük seviyede bulunma, ev halkının yaşam standartlarını ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olamamaktır. Yoksulluk insanların

topluma katılmasına engel teşkil etmekle beraber huzurlu ve dengeli bir yaşamdan mahrum bırakabilir (Çakır, 2002 ve Şahin, 2009).

3) Sosyal Korunmanın Yetersizliği

Sosyal korunma sosyal güvenlik kurumları tarafından sağlanan kişilerin güvenlikleri için oluşturulacak her türlü yardımı kapsamaktadır (Şahin, 2009). Sosyal korunma haklarından faydalanamayan kişi veya gruplar bulunmaktadır. Gelir sahibi olmayan veya düşük gelire sahip olan kişiler, çalışma gücünden mahrum bırakılan veya kalan, sigortalara katkı ödemesi yapılmayan, çalışma imkanlarına ulaşmakta zorluk yaşayan, korunma altına alınmayan, işsizler, kötü barınma koşullarına sahip bireyler, suça teşvik eden ortamlar ve kötü sağlık koşulları bulunan kişi ya da aileler sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Estivil, 2003 ve Çakır, 2002).

4) Eşitsizlik

Toplum içerisinde yaşayan tüm bireyler yaşamın her alanında eşit haklara sahiptir. Fakat bireyler sosyal, kurumsal, ekonomik, eğitim, sağlık ve politik alanlarda eşit haklara sahip olmadığında eşitsizlik meydana gelmektedir. Gelir seviyesi eşitsizlik alanında ön plana çıkmaktadır. Bireylere eşit haklar ile birlikte yaşamları için fırsatlarda sağlanmalıdır. İmkanların sağlanamadığı gruplar ise din, dil, köken bakımından farklılık gösteren bireylerdir (Şahin, 2009).

2.10. Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Kişiler

Avrupa Birliği'nde dışlanmaya karşı maruz kalan kişi ve olgular şu şekildedir:

- İşsizler
- Yaşlılar ve yaşlı olarak bağımlısı bulunan aileler
- Tek ebeveyne sahip aileler
- Çok çocuklu aileler
- Yoksulluk içinde yetişen çocuklar
- Özürlüler
- Evsizler
- Etnik gruplar
- Göçmenler
- İnsan ticaretine konu olan insanlar
- Tarımcılık yapan aileler
- Cinsiyete bağlı ayrımcılığa maruz kalan kişiler özellikle de kadınlar

- Çingenelerdir.

Bu kişiler olgu olarak ise istihdam, konut, eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerinden sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır (Gökbayrak, 2005).

2.11. Akıllı Telefon Kullanımı

Akıllı telefon cep telefonlarının sağladığı özellikleri taşımaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra bireyselleştirmeye uygun şekilde bilgisayar ile benzer özellikleri bulunarak tasarlanmış donamlı, gelişmiş iletişim cihazıdır (Süler, 2016).

İlk cep telefonu Richard Frenkiel ve Joel Engel tarafından 1947 yılında icat edilmiş fakat ilk mobil telefon ise Martin Cooper tarafından 1973 yılında icat edilmiştir. Akıllı telefonun gelişimi 1800'lü yıllarda radyo sinyallerinin oluşmasıyla başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise geleneksel telefonlar üretilmeye başlamış ve 1945 sonrası gelişme göstermiştir. 1947 yılında ise birden fazla kişinin kullanabileceği bir hat ile cep telefonları gelişmiştir (Akt., Süler 2016 ve Yücelten, 2016). 1960 yıllarında ise hat sistemi daha da gelişmiş ve birçok kişinin kullanacağı tek hat haline gelmiştir (Agar,2003).

Hayatın her alanında kullanılmaya başlanan akıllı telefonlar mesaj, arama gibi özelliklere ek olarak internet, görüntülü konuşma, ses kaydetme, video kaydetme, fotoğraf çekme, müzik çalar gibi özellikler ile gelişmektedir. Gelişen akıllı telefonlardaki özellikler arttıkça kullanan kişi sayısı da artmakta ve kişilerin kullanım süreleri de artmaktadır. Türkiye İstatistik Araştırmasına (2016) göre hanelerde %96, 9'unda cep telefonu ve akıllı telefon bulunduğu gösterilmiştir. Bu artış bireylerde akıllı telefon bağımlılığını oluşturabilir.

Akıllı telefon bağımlılığı: “ Akıllı telefon kullanıcılarının tolerans gelişmesi, ruh halinin bozulması, şiddetli istek ve kontrol kaybı yaşaması, sosyal ilişkilerin bozulmasına rağmen haz elde etmek için yapılan davranışsal bağımlılık çeşididir.”Yapılan çalışmalarda akıllı telefon bağımlılığı “problemlili mobil telefon kullanımı”, “ mobil telefonun aşırı kullanımı” olarak geçmektedir (Süler, 2016).

Literatürde yapılan çalışmalarda akıllı telefon bağımlılığı ile ilgili bazı belirtiler belirlenmiştir. Bu belirtiler:

- 1) Mobil telefonun aşırı kullanımından dolayı maddi sorunlar yaşama
- 2) Mobil telefonun sinyali çekmediği zaman bireyde endişe, depresif duygular ve anksiyeteyi yoğun şekilde hissetme

3) Mobil telefonun kullanımına dair kontrol etmekte güçlük yaşama ve kullanımı azaltmakta veya bırakmakta zorluk yaşama

4) Problem durumunda veya acil durumlardan kaçmak için mobil telefon kullanımına başvuruda bulunmak olarak bulunmuştur (Bianchi ve Plipsh, 2005).

Akıllı telefon ile ilgili literatürde yapılan araştırmalardan biri öznel mutluluk ile akıllı telefon kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonunda öznel mutluluğa sahip bireylerin akıllı telefon bağımlılığına daha yatkın olabileceği bulunmuştur. Akıllı telefon kullanımı arttıkça mutluluk düzeyleri düşmektedir (Süler, 2016). Diğer bir çalışma da akıllı telefon kullanımı ile bireylerin yaşları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmada her yaş grubundan bireyler bulunmaktadır. Çalışma sonunda en çok 21-25 yaş arasında bulunan bireylerin akıllı telefon kullandığı bulunmuştur (Sarıççek, 2018).

2.12. Sosyal Medya Kullanımı ve Bağımlılığı

Sosyal medya kullanıcılarının mesaj, bildiri, mail gibi araçlar ile video, fotoğraf ve müzik gibi anlık paylaşımların yapıldığı ortamdır. Sosyal medya kişilerin anında etkileşime geçtikleri, bildirim paylaşımında buldukları, kullanıcıların kullanımını arttırdıkları, zaman ve mekan sınırlamasının olmadığı ‘ internet tabanlı’ ortak bir alandır (Köroğlu, 2015).Sosyal medya kişilerin birbirleri ile etkinlik ve paylaşımında bulunduğu, ilerleyen zamanlarda yeni özelliklere ve uygulamalara sahip, bu özellik ve uygulama ile birey sayısını arttıran medyanın bir parçasıdır. Sosyal medya bazı özelliklere sahiptir. Bu özellikler: bulunmaktadır. Sosyal medya kişileri teşvik eder ve bireylerden geri dönüt almaktadır.

Açıklık: Sosyal medya herhangi bir fikir veya görüşe açıktır. Sosyal medya alanı sınırsız kullanıcıyı ve ger dönütleri barındırır. Bu alanda bireyler paylaşım, beğeni, yorum gibi etkinliklere teşvik edilirler.

Konuşma: Sosyal medya çok sık karşılaşılmayan kişilere ve merak edilen olaylara, karşılıklı sohbetlere açıktır.

Toplum: Sosyal medya bir toplulukta bulunma, topluluk oluşturma ve bu alanda görüş, bilgi, fotoğraf ve video paylaşma gibi imkanlar sunar (Mayfield, 2010 Akt., Vural ve Bat, 2010).

Sosyal medya “ bireylerin video, fotoğraf, görüntü, yazı, karikatür, fikir, dedikodu ve haberler gibi içerikleri paylaşmak için kullandığı çevrimiçi kaynaklardır ve bu kaynaklar blogları, vlogları, sosyal ağları, mesaj panolarını, podcastleri ve wikileri içermektedir.”

(Barutçu ve Tomaş, 2013). Sosyal medyanın diğeri bir tanımı sosyal ağlar üzerinden olmuştur. Sosyal ağlar sosyal medyanın kullanımı ile popüler hale gelmiştir. Popüler olma sebebi ise bireylerin bu ağlarda paylaşım, sosyal ilişki kurma ve oluşturulan ilişkileri sürdürebilmeleridir. Ortak duygu ve düşünceleri paylaşma ortamı sağlamaktadır (Tutgun-Ünal, 2015). Sosyal medya tanımı literatürde bazı kavramlar ile iç içe geçmiş haldedir. Bu kavramlar Web 2.0 ve ‘ kullanıcı üretimi içerik’ kavramlarıdır. World Wide 2.0 internet hizmetlerini bireylerin ortak paylaşım sağlayacakları ortamı sağlar. Web 2.0 World Wide’ den farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler ses, video, haber, müzik gibi özelliklerdir. Web 2.0 sosyal medya platform özelliklerini oluşturmuştur (Başer, 2014). Vural ve Bat’e göre sosyal medya paylaşımın, yorumun temel alındığı bireylere özgü iletişim şeklidir. Sosyal medya akıllı telefonlar gibi ulaşılması kolay kullanımı ve mekanı sınırsız olan bir iletişimdir (Vural ve Bat, 2010).

2.13. Sosyal Medyanın Sınıflanması ve Araçları

Sosyal medya kullanım şekli ve amacınca göre farklı sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflanma:

Kişisel Ağlar: Bireylere kişisel profil oluşturma fırsatı yaratan ağlardır. Kişilerin kendilerine dair bilgi, fotoğraf ve video paylaşımında bulunabildikleri ağları kapsamaktadır. En çok kullanılan ağ ise Facebook olmuştur.

Anlık Durum Ağları: kullanıcıların kendilerine dair anlık ve kolay şekilde diğeri bireyler ile paylaşım yapmalarını sağlamaktadır. Bu ağın klasik örneği Twitter olmuştur.

Konum Merkezli Sosyal Ağlar: konum özelliğini kullanarak kullanıcıların buldukları alanları diğeri üyelerle paylaşımında bulunabildikleri ve iletişim kurabildikleri bir ağdır. Foursquare, Google, Loopt ve Brightkite bu ağa örnek verilebilir.

İçerik Paylaşım Temelli Sosyal Ağlar: Kullanıcıların video, müzik ve fotoğraf paylaşımında buldukları, blog oluşturma imkanı sunan, profil oluşturma ve yorum yapabilmeyi sağlayan ağdır. Youtube, Instagram, Wordpress ve Pinterest bu ağa örnek verilebilir.

İlgi Paylaşımı Temelli Sosyal Ağlar: ilgi paylaşımı temelli sosyal ağ ortak unsurlar çerçevesinde (geçmiş, siyasi görüş ve köken) iletişim yapılan ağdır. Bu ağa LinkedIn, Goodreads ve Devianart örnek verilebilir (İşlek, 2012 ve Clerainghouse, 2017).

2.13.1. Sosyal Ağlar

2.13.1.1. Facebook

Mark Zuckerberg tarafından 2004 yılında kurulan facebook tüm dünyanın kullanabileceği bir iletişim ağıdır. Facebook sohbet etme, video ve fotoğraf paylaşma, yorum yapma, beğeni yapabilme, canlı yayın oluşturma ve paylaşma ve oyun oynama gibi hizmetler sunmaktadır. Facebook kullanıcıları kendi profillerini oluşturmakta, istedikleri üyelere kendi profillerini görünür yapabilmekte istedikleri üyelere de gizli tutabilmektedirler. Facebook Türkiye’ de en fazla kullanılan Web sitesi haline gelmiştir (Selçuk, 2017). Ayrıca facebook 18-24 yaş ve 25-30 yaş arası bireylerde daha fazla kullanılmaktadır (Şener, 2009).

2.13.1.2. Twitter

Jack Dorsey tarafından oluşturulan Twitter 2006 yılında resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. İngilizce kökenli bir kelime olan twitter ‘kuş cıvıltısı’ anlamına gelmektedir (Uluç ve Yarcı, 2017). Twitter 140 karakterden oluşmakta ve Tweet adı verilen metinler aracılığı ile kullanılmaktadır. Twitter kullanıcıları da facebook kullanıcıları gibi kendi paylaşımlarını istedikleri kişilere gizleyebilmektedirler. Twitter kullanan bireyler bazı kavramları bilmelidirler. Bu kavramlar:

Hashtag: Twitterde ‘#’ işareti kullanılması ile oluşan kavramdır. Bu işaret kullanılarak diğer kitlelere istenilen konular paylaşılmaktadır.

Retweet : Twitter da bulunan retweet tuşuna basıldığında başka kullanıcıların retweetlerini kendi profilinde yayınlamaktır.

FridayFollow: Sadece Cuma günleri gerçekleşen başka kullanıcıların takip etmesi amacıyla kullanılmaktadır.

TrendingTopic: En çok gündemde olan 10 konunun listelenmiş şekilde twitter da yer almasıdır.

Mention: ‘@ ’ işareti kullanılarak yapılan ve sadece istenilen birey ve bireylere gönderim yapılmasını sağlamaktadır (Selçuk, 2017).

Twitter birçok politikacı ve iş adamlarının kullanılması ile popüler hale gelmiştir. Özellikle 2008 yılında Barack Obama tarafından seçim kampanyalarını duyurmak amaçlı kullanılmıştır (Uluç ve Yarcı, 2017).

2.13.1.3. Youtube

2006 yılında Google şirketi tarafından kurulan youtube, 2007 yılında İngiltere Kraliçesi tarafından kullanılmış ve 'Kraliyet Kanalı' olarak yayınlanan video bulundurma sitesidir (Uluç ve Yarcı, 2017). Youtube kullanan kişiler arasında bilgi paylaşımını, bağlantı kurulmasını ve diğer bireylere ulaşmasını sağlayan bir alandır. Youtube bireyleri aktif hale getirmekte kendileri veya ilgi alanları ile ilgili video çekme ve paylaşma fırsatı sağlar (Alp ve Kaleci, 2018).

2.13.2.4. Instagram

Instagram 2010 yılında KevinSystem ve Mike Krieger tarafından kurulmuştur. Kişilerin kendi kurdukları profilde fotoğraf ve video paylaşımlarının kullanıldığı alandır. Instagram ' anlık telegram ' anlamına gelmektedir. İstenilen kişi veya kişiler ile arkadaşlıkların kurulduğu, paylaşımların yapıldığı ve diğer sosyal siteler gibi yorum ve beğenilerin yapılabildiği sosyal medya aracıdır (Türkmenoğlu, 2014 ve <http://instagram.com/about/fag//>, Erişim Tarihi: 12.05.2018, 22:09).

2.13.1.5. LinkedIn

LinkedIn 2013 yılından itibaren kullanılmaya başlanmış ve birçok kullanıcıya ulaşmış bir ağıdır. 225 milyondan fazla kullanıcısı bulunmaktadır. Özellikle çalışanlar, şirketler ve girişimciler arasında iş bağlantıları kumayı sağlamaktadır. Kullanıcıların iş bulmalarına, kendi profillerini oluşturmalarına ve grup oluşturmalarına imkân tanımaktadır. Ücretsiz kullanıma açılan LinkedIn'in ücretli özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikler:

- Daha fazla profil arama ve görüntüleme
- Kişisel profiline kimlerin baktığını görebilme
- 3. Dereden kurulan bağ ve gruplara ulaşabilme
- Özel iş arama işlevselliklerinden faydalanabilmeyi sağlamaktadır (LinkedIn, 2013: akt. Acar, Gürsoy ve Ünsal, 2014).

Literatürde sosyal medya kullanım amaçları araştırılmıştır. Sosyal medya yorum yapma, arkadaşlık kurma, eğlence, rahatlama, mesaj gönderme, bilgiye ulaşma gibi birçok amaçla kullanıldığı bulunmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların sosyal medya kullanım düzeyleri yüksek bulunmuş ve sosyal ağlardan en fazla Facebook ve Twitter da vakit geçirdikleri bulunmuştur. Katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçlarının başında ise arkadaşlar ile iletişimde bulunma olduğu gösterilmiştir (Solmaz ve ark., 2013).

2.14. İnternet Kullanımı, Bağımlılığı ve Aileler

İnternet bilgi-iletişim teknolojileri içerisinde yer alan ve ön plana çıkan birçok ağ sisteminin ve bilgisayar sistemlerinin birbirlerine bağlı olduğu ve hızla gelişen ve en yaygın olarak artan bir teknolojidir. İletişim kurma, bilgiye ulaşma ve hayatı kolaylaştırma şeklinde özellikleri vardır. Bu özellikler dışına çıktığında ve kullanım miktarı değiştiğinde farklı sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sorunların başında internet bağımlılığı gelmektedir (Cömert ve Kayıran, 2010 ve Balcı ve Gülnar, 2009).

Bağımlılık DSM IV'te bir sendromdur. Bağımlılık olabilmesi için bazı ölçütleri karşılaması gerekmektedir. Bağımlılık oluşabilmesi için kişide toleransın gelişmesi, yoksunluk oluşması, maddeyi bırakabilmek için sürekli çaba sarf etmek, maddeye ulaşabilmek için zaman harcama, madde kullanımı nedeniyle kişisel, sosyal aktivitelerden uzaklaşma veya bırakma, maddenin planlandığından daha çok miktarda ve daha uzun sürede alınması, kişide madde kullanımı nedeniyle fiziksel veya ruhsal sorunlara rağmen devam etmesi şeklinde ölçütleri olması gerekir (Dinç, 2010).

Goldberg tarafından 1996 yılında ilk defa tanımlanan internet bağımlılığı patolojik internet kullanımı, internet bağılılığı, aşırı internet kullanımı, internet bağımlılığı bozukluğu, internet istismarı şeklinde farklı kavramlar olarak da kullanılmıştır. İnternet bağımlılığının tanımı ise “aşırı internet kullanılması, kullanma isteğinin önüne geçememe, internet kullanımından yoksun kalındığında aşırı sinirli ve saldırgan olma hali” olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanımı ise “internet bağımlılığı, internetin kontrol dışı ve zararlı kullanımını tanımlayan bir terimdir.” (Öztürk, Odabaşoğlu, Eraslan, Genç ve Kalyoncu, 2007: 38). Ayrıca internet bağımlılığı, internet kullanımının kontrol altına alınmaması durumu ile birlikte bireyde ruhsal ve sosyal açıdan bozulmalara neden olmaktadır (Kutlu ve ark., 2016). Goldberg DSM kriterlerine en yakın internet bağımlılığı ölçütleri oluşturmuştur. Bu ölçütler:

On iki aylık bir dönem içinde herhangi bir zaman ortaya çıkan aşağıdakilerin 3'ü veya daha fazlasıyla kendini gösteren, klinik olarak belirgin bir bozulmaya yada sıkıntıya yol açan uygunsuz internet kullanımı 1. Aşağıdakilerden biriyle tanımlanan tolerans gelişimi.

a. İstenen keyfin alınabilmesi için belirgin olarak artmış internet kullanım süresi

b. Sürekli olarak aynı sürelerde internet kullanımı ile alınan keyifte azalma olması

2. Aşağıda tanımlanan şekilde yoksunluk gelişmesi Ağır ve uzun süreli internet kullanımı sonunda aşağıdakilerden en az 2 tanesinin günler içinde ortaya çıkması (1 ay içinde ortaya

çıkabilir) ve kişilerin bunlardan dolayı iş, soysal ve önemli işlevsel alanlarda sıkıntı yaşamaması.

a. Psikomotor ajitasyon

b. Bunaltı

c. İnternette neler olduğu hakkında takıntılı düşünceler

d. İnternet hakkında fanteziler ve hayal kurma e. İsteyerek ya da istemeyerek tuşlara basma hareketi yapma

f. Bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için internete veya benzeri servislere bağlanma

3. İnternet kullanımı genellikle planlandığından daha uzun süreler alır.

4. İnternet kullanımını bırakmak veya denetim altına almak için sürekli bir istek veya boşa çıkan çabalar vardır.

5. İnternet ile ilgili eylemlere çok uzun süreler ayrılır (kitap almak, yeni web tarayıcıları ve programları denemek, dosyaları düzenlemek vb.).

6. İnternet kullanımı nedeniyle önemli toplumsal mesleki etkinlikler veya boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır veya azaltılır. 7. İnternet kullanımı, yol açtığı sorunlara (uykusuzluk, evlilik problemleri, işe ve randevulara geç kalma vb.) rağmen aşırı olarak devam eder (Öztürk, 2007).

Young'ın İnternet Bağımlılığı İçin Tanı Ölçütleri.

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş

2. İnternete bağlı kalma süresinde artışa ihtiyaç duyma

3. İnternet kullanımını azaltmaya yönelik başarısız girişimlerde bulunma

4. İnternet kullanımının azaltılması durumunda yoksunluk belirtileri

5. Başlangıçta olduğundan daha uzun süre internete bağlı kalma

6. İnternetin aşırı kullanılması yüzünden ilişkiler, okul ya da işle ilgili sorunlar yaşama

7. İnternete bağlı kalabilmek için aile üyelerine, terapisteye ya da başkalarına yalan söyleme

8. İnternete bağlı kalındığı süre içerisinde duygulanım değişikliğinin olması (umutsuzluk, suçluluk, anksiyete, depresyon gibi) (Öztürk, 2007).

İnternet bağımlılığı davranışsal bağımlılıklar içerisinde yer almaktadır. Davranışsal bağımlılık kişide bağımlılık oluşturan madde veya eyleme karşı bir arayış içinde bulunmak ve bununla ilişkili olarak patolojik kullanım özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca tolerans ve yoksunluk belirtileri davranışsal belirtiler arasında fark edilmeyebilir. Bu yüzden DSM IV'te internet bağımlılığı tanı kriterleri yer almaktadır. Çünkü internet bağımlılığını belirlemek bir

hastalık olarak ele almak daha zordur (Dinç, 2010). Fakat DSM V’te internette oyun oynama bozukluğu şeklinde tanımlanmıştır. İnternette oyun oynama bağımlılığı tanı ölçütleri:

1. İnternet oyunları ile meşgul olma. (Kişi önceki oyun aktivitesi hakkında düşünür ya da bir sonraki oyunu oynamayı bekler; internet oyunu günlük yaşamda hakim aktivite olur).
2. İnternette oyun oynarken internetin elinden alınmasıyla geri çekilme belirtileri. (Bu belirtiler genellikle sinirlilik, kaygı ya da üzüntü olarak tanımlanır, ama bunlar farmakolojik geri çekilmenin fiziksel işaretleri değildir).
3. Tolerans- internet oyunları ile meşgulliyete artan miktarda zaman harcama ihtiyacı.
4. İnternet oyunlarına girmeyi kontrol etmedeki başarısız girişimler.
5. İnternet oyunlarının bir sonucu olarak, ve internet oyunları haricinde, önceki hobi ve eğlencelerine ilginin kaybı.
6. Psikolojik problemleri bilmesine rağmen internet oyunlarının devam eden aşırı kullanımı.
7. İnternet oyunlarının miktarı hakkında aile üyelerine, terapistlere ya da diğerlerine yalan söyleme.
8. Olumsuz bir ruh halinden kurtulmak ya da onu rahatlatmak için internet oyunlarının kullanımı. (Örneğin; çaresizlik, suçluluk, kaygı duyguları).
9. İnternet oyunlarına katılımından dolayı önemli bir ilişkiyi, işi ya da eğitimle ilgili ya da kariyer fırsatını riske atma ya da kaybetme.

12 aylık bir süre içinde önerilen dokuz kriterden beş ya da daha fazla kriterin karşılanması ve internetin genellikle diğer oyuncularla oyunlar oynama ile klinik olarak önemli bir bozukluk ve sıkıntıya yol açan sürekli ve tekrarlayıcı kullanımı olarak tanımlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

İnternet engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştıran bir ağıdır. İnternetin ulaşılması kolay ve ucuz olması engelli bireyler için sosyal dışlanmaya bir risk oluşturabilir. İnternet engelli olmayan bireylerde de bağımlılık oluşturabilecek, kişilerde içe kapanma, evden çıkmama, sosyalleşmeyi azaltan ve sosyal dışlanmaya neden olabilecek alandır. Engelli bireyler fiziksel veya zihinsel durumlarından dolayı toplumdan ve sosyal hayattan uzaklaşmaları daha yüksektir. Yapılan çalışmalar internetin engelli bireyler için sosyalleşme aracı olmadığını göstermiştir (Köten ve Erdoğan, 2014).

Türkiye’ de ve dünyada da internet kullanımını artırmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yaptığı çalışmada 16-74 yaş arası bilgisayar kullanım oranı %49,9 ve internet kullanım oranı ise % 48,9 dur. 16-24 yaş arası ise internetin en sık kullanan kişilerin yaş oranlarıdır. Yapılan araştırmada 16-74 yaş arası bireylerin %39,5 i düzenli olarak her gün interneti kullanmaktadır. İnternetin en sık kullanıldığı bölge ise İstanbul olarak bulunmuştur. Dünya’

da ise 15 yaş üstü bireylerde internet kullanımı 694 milyona yükselirken dünya genelinde 2 milyona ulaştığı bulunmuştur. Ayrıca Dünyada' da diğer ülkelerin internet kullanıcıları ise Asya % 50,2, Europe %16,7, Latin Amerika\Caribbean %10,5, Afrika %9,3, North Amerika%8,7, Middle East %3,8, Oceania\ Australya %0,8 oranında dağılmaktadır (TÜİK, 2013 26.04.18 22:00, www.internet.world.stats.com/stats.htm/ erişim tarihi 29.04.2018 17:17).

2.15. Bilgi-İletişim Teknolojileri Kullanımı, Sosyal Dışlanma, Engellilik ve Aileler

Bu kısımda internet kullanımı, akıllı telefon kullanımı, sosyal medya kullanımı, sosyal dışlanma ve engelli bireyler ve engelli çocuğa sahip aileler ile ilişkili araştırmalara yer verilmektedir.

Literatürde internet bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalarda internet kullanımı ve engelli bireylerin bağımsızlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya internet kullanan 24 fiziksel engelli birey ile internet kullanmayan 22 fiziksel engelli bireyler katılmıştır. Çalışma sonunda interneti kullanan fiziksel engelli bireylerin algılanan bağımsızlık düzeyleri interneti kullanmayan fiziksel engelli bireylerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir çalışmada ise yaşlı ve engelli bireylerin internet kullanımı ve izolasyon duygusu ile ilişkisi incelenmiştir. Bireyler interneti sanal arkadaşlık amacıyla kullandıkları bulunmuştur. Ayrıca bireylerin memnuniyet duygusu ile internet kullanımı arasında anlamlı ilişki olduğu gösterilmiştir. Engelli ve yaşlı bireyler interneti arkadaşlık amacıyla kullanmaları arttıkça memnuniyet duyguları da artmaktadır. Korkmaz' ın yaptığı yüksek lisans çalışmasında ise bireylerin interneti arkadaşlık edinmek ve sohbet etmek amacıyla kullandıkları bulunmuştur (Grimaldi ve Goette, 1999 ve Bradley ve Poppen, 2003, Korkmaz, 2014).

Kim, Larose ve Peng' in yaptığı çalışmada yalnız ve psikososyal becerilere sahip olmayan bireylerin problemleri internet kullanımı davranışı geliştirebileceği bulunmuştur. Bireyler yalnızlığı gidermek amacıyla internet kullanımının olumsuz etkisi olduğu bulunmuştur. Bu olumsuzluk bireyin problemleri internet kullanımı oluşturabileceğidir. Yapılan başka bir çalışmada internet kullanımı ile sosyal duygusal yalnızlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma sonunda internet kullanımının sosyal duygusal yalnızlık ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Lathouwers ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada fiziksel engelli bireylerin internete erişimi ve internet kullanımı araştırılmıştır. Yapılan çalışmada engelli ergenler ile engelli olmayan ergenlerin internet kullanımı ve bakım verenlerin tepkileri incelenmiştir. Engelli ergenler ile engelli olmayan ergenlerin internet kullanım düzeyleri arasında bir fark bulunmamıştır. Fakat bakım verenlerin tepkileri arasında fark bulunmuştur.

Engelli ergenlere bakım verenin/ ebeveynlerin engelli ergenleri daha çok kontrol ettikleri ve internet kullanımı sırasında daha çok uyarı ve kontrol ettikleri bulunmuştur (Kim, Larose ve Peng, 2009, Moody, 2004, Lathouwers, Moor, Didden, 2008).

Literatürde yapılan bir diğer çalışma ise özel eğitime muhtaç ailelerin %44,6 sı akıllı telefonu diğer iletişim araçlarından daha fazla kullandıkları bulunmuştur. İşitme engelli çocuğa sahip ailelerin zihinsel ve bedensel engelli çocuğa sahip ailelere oranla interneti daha fazla kullandıkları gösterilmiştir. Ayrıca işitme ve zihinsel engelli çocuğa sahip aileler interneti eğitim ve bilgi almak için kullanırken, fiziksel engelli çocuğa sahip aileler ise tedavi için interneti kullandıkları bulunmuştur. Smedema ve Mckenzie'nin yaptığı çalışmada ise görme engelli bireylerin interneti kullanımı ile sosyal destek arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmaya 175 görme engelli birey katılmıştır. Çalışma sonucunda görme engelli bireylerin internet kullanımı ile sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fakat “ iyi olma hissi” ile internet kullanımı arasında da pozitif yönde ilişki bulunmuştur (Efiltili ve Çoklar, 2016 ve Smedema ve Mckenzie, 2010).

Literatürde sosyal medya tanımlaması ve internet kullanımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma Ege üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Çalışma ilk olarak katılımcıların interneti ne amaçla kullandığını araştırmıştır. Katılımcılar interneti en fazla bilgi alışverişi için kullanmadıkları bulunmuştur. Daha sonra katılımcıların sosyal medya tanımlamaları sorgulanmıştır. Çalışma sonunda internet kullanımı ve sosyal medya tanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Vural ve Bat, 2010).

Literatürde yapılan çalışmada Muğla'da bulunan 60 öğrenci velisi ile çalışma yapılmıştır. 51 öğrencinin ailesi engelli çocuğa sahiptir. Çalışmada engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sosyal dışlanma araştırılmıştır. Çalışma sonunda zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin en çok sorumluluk aldığı ve annelerin aileleri tarafından desteklendikleri bulunmuştur. Aileler devlet kurumları ve toplum tarafından dışlayıcı bakışlara ve davranışlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Aileler devlet kurumlarından bilgi eksikliği, işlemlerin zorluğu, kurumlarda bulunan çalışanların aileler için gerekli hakları kullandırmaktan kaçınmaları yüzünden yararlanamamaktadırlar (Yavuz, 2016). Özgökçeler ve Bıçkı'nın (2010) yılında yaptığı çalışmada ise 50 engelli birey ile görüşme yapılmıştır. Çalışma sonunda bireyleri çoğunluğu (34) toplumda dışlayıcı davranış ve tutuma maruz kaldıklarını diğer bireyler ise dışlayıcı tutuma maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010). Adaman ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada engelliler sağlık, eğitimi mekan ve bakım hizmetlerinde ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Ancak daha önemlisi engellilerin kamusal alandaki haklarının savunulmasında ciddi sorunlar olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu engellilerin

toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına neden olabileceği bulunmuştur. Bundan sebep engelli bireyler ve aileleri sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler (Adaman ve Keyder, 2015).

Bayram ve arkadaşlarının yaptığı çalışma ise yaşam tatmini ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmaya 3000 e yakın bireyler ile çalışılmış ve çalışma sonunda yaşam tatmini ile sosyal dışlanma arasında ilişki olduğu bulunmuştur (Bayram, Sam, Aytaç ve Aytaç, 2010).

Ergüden'in yaptığı çalışmada bedensel engelli bireylerin kurumsal ve ekonomik açıdan sosyal dışlanmayı:

- Fiziksel çevre koşulları
- İstihdam
- Eğitim
- Rehabilitasyon
- Sağlık alanları olarak

Psikososyal açıdan yaşadığı sosyal dışlanma alanlarını ise:

- Medya
- Eğitim ve terminoloji
- Toplum olarak alanlara ayırmıştır.

Ergüden çalışmada İstanbul' da yaşayan 60 bedensel engelli ile görüşme yapmıştır. Görüşme sonunda engelliler yukarıda belirtilen alanların tümünde sorun yaşadıklarını, çevre koşullarının yetersiz olduğunu özellikle de fiziksel engeli bulunan bireyler için, görme engellilerin eğitimlerini dışarıdan bitirmek zorunda kaldıklarını ve eğitim alanında yetersiz olduğunu, sağlık olanaklarından faydalanamadıklarını ve kendi engellilik durumlarını çirkinlik olarak belirttiklerini bulmuştur (Ergüden, 2008).

Köten ve Erdoğan da 14-29 yaş arası bedensel engelli bireyler ile çalışma yapmışlardır. Çalışma da bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma ve internet kullanımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda kentlerde ve kamu alanlarında bulunan fiziki koşullar bedensel engelli bireyler için sorun teşkil etmekte ve engelli bireyleri evden çıkmamasına sebebiyet oluşturmaktadır. Ayrıca bedensel engelli gençlerin dışarıda vakit geçirmek için yeterli maddi imkânâ sahip olmadıkları da bulunmuştur. Çalışmada engelli gençlerin hisleri sorulduğunda; ' değersiz ' görüldüklerini belirtmişlerdir. Bu hissiyat engelli bireyleri toplumdan uzaklaştıracak bir sebep olabilmektedir. Toplumdan uzaklaşan bireyleri evde çeken tek neden internet kullanmaktır. Engelli bireyler internet aracılığı ile evde sosyalleşmeye çalışmışlardır. Fakat çalışma sonunda da belirtildiği üzere internet kullanımı engelli bireylerin sosyalleşmesine etkin olan bir aracı değildir (Köten ve Erdoğan, 2014).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın deseni, çalışmanın evreni, örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel analiz ve yöntemlere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma deseni, nicel yöntemlerden nedensel karşılaştırma desenine göre tasarlanmıştır. Nedensel karşılaştırma yöntemi, var olan ya da oluşabilecek bir durumu ve nedenlerini araştırır. Bu araştırma için iki gruba ihtiyaç vardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Çalışmamızda engelli çocuğa sahip aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan aileler karşılaştırıldığından dolayı nedensel karşılaştırılma deseni yapılacaktır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Gaziantep İli Şhitkamil İlçe'sinde Milli eğitim Bakanlığı'na bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören engelli çocukların aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise bu evrenden uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 102 engelli çocuğa sahip anne ve babalardır. Engelli çocuğa sahip olmayan anne ve babaların sayısı da 102 kişidir. Her iki grupta da 51 anne ve 51 baba bulunmaktadır. Uygulamada gönüllük esas alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için Young tarafından geliştirilen ve Pawlikowski ve arkadaşları tarafından (2016) kısa forma dönüştürülen ' Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu', Kwon ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve Noyan ve arkadaşları (2015) tarafından dönüştürülen 'Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu', Şahin ve Yağcı'nın (2017) dönüştürdüğü 'Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Yetişkin Formu', Bayram ve arkadaşları tarafından (2011) Türkçe 'ye uyarlanan ' Sosyal Dışlanma Ölçeği' ve araştırmacı tarafından geliştirilen 'Katılımcı Bilgi Formu ' kullanılmıştır.

3.3.1. Katılımcı Bilgi Formu

Katılımcı bilgi formunun amacı ebeveynler ve engelli çocuğa dair demografik bilgiler elde etmektir. Araştırmacı tarafından geliştirilen katılımcı bilgi formunda ebeveynin medeni

durumları, eğitim durumları, sosyoekonomik durumları ve engelli çocuğa sahip olma ve olmama durumları gibi özelliklere yer verilmiştir. Ayrıca engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının engel durumu, yaşı, engelli çocuk sırası ve çocuğun eğitim durumu, konuşma ve yürüme yaşı gibi özelliklerin yer aldığı katılımcı bilgi formu 20 sorudan oluşmaktadır. EK-I de aşağıda verilmiştir.

3.3.2. Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu

Young tarafından geliştirilen ve Pawlikowski ve arkadaşları tarafından kısa forma dönüştürülen YİBT-KF, 12 maddeden oluşmakta olup beşli Likert (1=Hiçbir zaman, 5=Çok sık) tipi bir ölçektir. Bu ölçeğin amacı örnekleme bulunan ebeveynlerin internet bağımlılığı düzeyini ölçmektir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda YİBT-KF'nin iyi uyum verdiği saptanmıştır ($\chi^2=173.58$, $sd=53$, $CFI=0.95$, $SRMR=0.064$ ve $RMSEA=0.079$). Ölçeğin iç tutarlık güvenilirlik katsayısı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen sonuçlar Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunun geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlandığını göstermektedir. Ölçekte ters-ten puanlanan madde yoktur. Ölçekten alınan yüksek puanlar internet bağımlılığı düzeyinin yüksek olduğunu gösterir(Kutlu, Savcı, Demir ve Aysan, 2016). EK-II de verilmiştir.

3.3.3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formu

Akıllı telefon bağımlılığı ölçeği örneklem grubunda bulunan ebeveynlerin akıllı telefon bağımlılık düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Kwon ve arkadaşları tarafından ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ölçmektedir. 10 maddeden oluşan ve altılı Likert dereceleme ile değerlendirilen bir ölçektir. Ölçek maddeleri 1'den 6'ya doğru puanlandırılmıştır. Ölçek puanları 10-60 arasında değişmektedir. Testten elde edilen puan arttıkça bağımlılık için riskin arttığı değerlendirilmektedir. Ölçek bir faktörlü olup alt ölçekleri yoktur. Özgün formunun iç tutarlılık ve eş zamanlı geçerliliğinin Cronbach alfa katsayısı 0.91'dir (Noyan, Darçın, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz, 2015). EK-III de verilmiştir.

3.3.4. Sosyal Medya Ölçeği Yetişkin Formu

Sosyal medya ölçeği örneklem grubunda bulunan ebeveynlerin sosyal medya bağımlılığı düzeyini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Şahin ve Yağcı tarafından geliştirilmiştir. Açımlayıcı ve doğrulayıcı analizler sonucunda SMBÖ-YF'nun beşli Likert tipi, 2 alt boyut (sanal tolerans ve sanal iletişim) ve 20 betimlemeden oluşan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yükleri, 61 ile 87 arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin iki faktörlü yapısının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizinde Ki-kare değerinin

($\chi^2=7051,32$; $sd=190$, $p=0,00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise $RMSA=,059$; $SRMR=,060$; $NFI=,59$; $CFI=,96$; $GFI=,90$; $AGFI=,88$) olarak bulunmuştur. SMBÖ-YF'nun faktör yükleri ,61 ile ,87 arasında değerler almaktadır. Ölçeğin geneli için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ,94; alt boyutlardan sanal tolerans için ,92 ve sanal iletişim için ,91 bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayıları geneli için ,93; alt boyutlardan sanal tolerans için ,91 ve sanal iletişim için ,90 olarak belirlenmiştir. Analizler SMBÖ-YF'nun, yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymuştur (Şahin ve Yağcı, 2017). EK-IV de verilmiştir.

3.3.5. Sosyal Dışlanma Ölçeği

Sosyal Dışlanma Ölçeği örneklem grubunda bulunan ailelerin sosyal ve maddi olarak dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bayram ve arkadaşları tarafından (2011) Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Uyarlama çalışması, Bursa'daki 2493 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin boyutlarını belirlemeye yönelik kategorik temel bileşenler analizi, doğrulayıcı faktör analizi, ROC analizi, madde toplam korelasyonu kullanılmıştır. Ölçek, 1) maddi yoksunluk, 2) sosyal haklara erişim, 3) sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, 4) normlara uyma olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte sosyal haklara ulaşma boyutu iki ayrı alt boyut şeklinde ele alınmaktadır. Birinci boyut kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilmeyi kapsarken, ikinci alt boyut ise uygun ev ve güvenli çevreden faydalanabilmeyi kapsamaktadır. Denekler ölçekteki maddelere her zaman (5 puan), sık sık (4 puan), nadir (3 puan), ara sıra (2 puan), hiçbir zaman (1 puan) seçeneklerine göre yanıt vermişlerdir.

Ölçeğin 109 güvenilirliği için iç tutarlılık Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış ve 0.85 olarak kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuştur. Cronbach alfa değeri ölçeğin birinci alt boyutu için 0.77, ikinci alt boyutun birinci alt boyutu için 0.82, ikinci alt boyutun ikinci boyutu için 0.80, üçüncü alt boyutu için 0.77 ve dördüncü alt boyutu için 0.67 olarak bulunmuştur (Bayram ve ark., 2011). EK-V de verilmiştir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Örneklem içi seçilen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde velilere veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe ile başvuruda bulunulmuştur. Gaziantep ili Şehitkamil İlçesi'nde belirlenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde

çalışmaların yapılabilmesi için Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden izin alınmıştır(EK-VI). Çalışma yapılacak Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin müdürleri ile görüşme yapılarak sözel olarak izin alınmıştır. Çalışma öncesinde okul idarecilerine ve uygulamaya katılacak öğrencilere gerekli açıklamalar yapılmıştır. Çalışmaya katılımında gönüllülük ilkesine uygun davranılmıştır.Örneklem grubunda bulunan ailelerin katılımcı bilgi formunda yer alan gelir seviyeleri forma bildikleri maddi değer dikkate alınmıştır. Resmi olarak gelir durumları incelenmemiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri bilgisayar ortamına aktarılarak analizler hazır duruma getirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada betimsel ve karşılaştırma analizleri kullanılmış olup, normal dağılım göstermeyen araştırma değişkenleri için parametrik olmayan ölçümler tercih edilmiştir. İkili bağımsız grupların karşılaştırılması için “Mann Whitney U testi” uygulanmıştır. Ayrıca, engelli çocuk sahibi olma durumunun kontrol değişkeni olarak alındığı kısmi korelasyon analizi yapılmış; analizlerde elde edilen katsayılar doğrultusunda, engelli çocuk sahibi katılımcıların oluşturduğu grubun araştırma değişkenlerinin açıklayıcı ilişkisini incelemek için doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Bununla birlikte, araştırma hipotezlerinden biri olan, çocuğa yakınlık ve engelli çocuk sahibi olma durumu iki bağımsız değişken olarak alınarak “İki Yönlü Varyans Analizi” araştırma değişkenlerinin karşılaştırılması için uygulanmıştır. Analizlerde anlamlılık değeri 0,05 (kısmi korelasyonda 0,01 olmak üzere) düzeyinde alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Demografik Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri

Araştırmada, betimleyici ve karşılaştırma analizleri kullanılmış olup, araştırmanın soru ve hipotezlerinin doğrulanması hedeflenmiştir. Katılımcıların demografik değişkenlerinin frekans dağılımları verilen Tablo 13'te, engelli çocuğu olan ve olmayan anne babaların bireysel değişkenlerine ilişkin dağılım verilmiştir. Ayrıca, gruplar arasındaki farklılığın anlamlılık düzeyini ifade etmek amacıyla ki-kare değerleri verilmiştir:

Tablo 13. Engelli Çocuğu Olan ve Olmayan Ebeveynlerin Demografik Değişkenlerinin Betimleyici İstatistikleri

Demografik değişkenler (N=150)	Yanıtlar	Çocuğun Engellilik Durumu		Toplam (% , N)	X	sd	p	φ
		Engelli Çocuk sahibi (% , N)	Engelli Çocuk Sahibi Değil (% , N)					
Çocuğa Yakınlık	Anne	%50 (51)	%50 (51)	%100 (102)				
	Baba	%50 (51)	%50 (51)	%100(102)	,020	1	,889	,010
Medeni Durum	Bekâr	%0,0 (0)	%0,8 (1)	%0 (0)				
	Evli	%94,2 (95)	%90,2 (91)	%93,2 (186)				
	Boşanmış	%4,8 (5)	%5,8 (6)	%5,0 (11)	3,758	1	,676	,058
Anne Sağ mı?	Dul	%1,0 (2)	%3,2 (3)	%1,8 (5)				
	Sağ	%99,5 (101)	%100 (102)	%99,5 (203)	1,981		,254	,100
Baba Sağ mı?	Yaşamıyor	%0,5 (1)	%0 (0)	%0,5 (1)				
	Sağ	%98,2 (99)	%98,2 (99)	%20,0 (30)				
Ebeveynler Beraber Mi?	Yaşamıyor	%1,8 (3)	%1,8 (3)	%11,3 (17)	,128	1	,511	,027
	Beraber	%91,0 (92)	%87,5 (88)	%85,00 (180)				
Anne Eğitim	Boşanmış	%4,5 (5)	%9,5 (10)	%8,9 (15)	2,389	1	,496	,073
	Ayrı	%4,5 (5)	%3,0 (4)	%5,1 (9)				
	İlkokul	%36,3 (37)	%20,6 (21)	%56,9(58)				
	Ortaokul	%29,8 (31)	%12,7 (13)	%42,5 (44)				
Baba Eğitim	Lise	%21,2 (22)	%21,6 (22)	%42,8 (44)				
	Üniversite	%11,8(12)	%45,1 (46)	%56,9 (58)	31,708	1	,000	,386
	İlkokul	%34,7 (35)	%13,1 (13)	%47,8 (48)				
	Ortaokul	%21,8 (22)	%8,1 (8)	%29,9 (30)				
Diğer Bakım Veren	Lise	%24,8 (25)	%17,2(17)	%45(42)	40,174	1	,000	,439
	Üniversite	%18,8 (19)	%61,6 (61)	%80,4(80)				
	Anneanne	%1,0 (1)	%2 (2)	%3 (3)				
	Babaanne	%0 (0)	%2 (2)	%2 (2)	7,584	1	,108	,274
Gelir Düzeyi	Teyze	%0 (0)	%2 (2)	%2 (2)				
	Asgari Ücret altı	%37,4 (37)	%16,2 (16)	%53,6 (53)				
	1600-2500 TL	%41,4 (41)	%26,3 (26)	%67,7 (67)	28,294	1	,000	,360
	2500 TL ve üzeri	%21,2 (21)	%57,6 (57)	%78,8 (78)				
Toplam		%50 (102)	%50 (102)	%100(204)				

Engelli çocuk sahibi olan katılımcıların %50'si annelerden (51), %50'si (51) babalardan oluşmaktadır. Medeni durum değişkenine göre, engelli çocuk sahibi olan anne babaların %94'si evli (95), %4,8'i boşanmış (5) ve %1'i (0,5) dul olarak bildirilmiştir. Annelerin %99,5'i sağ (101) ve %0,5'i (1) hayatta değildir. Babaların %91'i (92) sağ ve %1,9'u (3) hayatta değildir. Ebeveynlerin birlikteliğine göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin %91'i (92) beraber, %4,5'i boşanmış (5) ve %4,5'i (5) ayrıdır. Engelli çocuk sahibi annelerin %36,3'ü ilkokul (37), %29,8'i ortaokul (31), %21,2'si lise (22) ve %11,8'i (12) üniversite mezunudur. Engelli çocuk sahibi babaların %34,7'si ilkokul (35), %21,8'i ortaokul (22), %24,8'i lise (25) ve %18,8'i (19) üniversite mezunudur. Diğer bakım veren değişkenine göre engelli çocuk sahibi olan katılımcıların çocuklarına %1 (1) oranında anneannenin bakım sağladığı bulunmuştur. Gelir düzeyi değişkenine göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin %37,4'ü (32) asgari ücret altı, %41,4'ü 1600-2500 TL arası (41) ve %21,2'si 2500 TL ve üzeri (21) olarak bildirilmiştir.

Engelli çocuğa sahip olmayan katılımcıların %50'si annelerden (51), %50'si (51) babalardan oluşmaktadır. Medeni durum değişkenine göre, engelli çocuğu olmayan anne babaların %90,2'si evli (91), %5,8'i boşanmış (6) ve %3,2'si (3) dul olarak bildirilmiştir. Annelerin tamamı hayattadır. Babaların %98,2'si (99) sağ ve %1,8'i (3) hayatta değildir. Ebeveynlerin birlikteliğine göre engelli çocuğu olmayan ebeveynlerin %87,5'i (88) beraber, %9,5'i boşanmış (10) ve %3,0'ü (4) ayrıdır. Engelli çocuğu olmayan annelerin %20,6'ü ilkokul (21), %12,7'si ortaokul (13), %21,6'sı lise (22) ve %45,1'i (46) üniversite mezunudur. Engelli çocuğu olmayan babaların %13,1'i ilkokul (13), %8,1'i ortaokul (8), %17,2'si lise (17) ve %61,6'sı (62) üniversite mezunudur. Diğer bakım veren değişkenine göre engelli çocuk sahibi olan katılımcıların çocuklarına %2 (2) oranında anneannenin %2 oranında babaanne (2) ve %2 oranında teyzenin (2) bakım sağladığı bulunmuştur. Gelir düzeyi değişkenine göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin %16,2'si (16) asgari ücret altı, %26,3'ü 1600-2500 TL arası (26) ve %78,8'si 2500 TL ve üzeri (78) olarak bildirilmiştir.

Tablo 14. Engelli Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Katılımcıların Evlilik Yılı ve Engelli Çocuk Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Engel durumu		Ebeveyn Kaç Yıldır Evli	Engelli çocuğun eğitim süresi	Engelli çocuk eğitime başlama yaşı	Engelli çocuk yaşı	Engelli Çocuk konuşma yaşı	Engelli çocuk yürüme yaşı
Var	Ort.	15,33	4,01	2,99	8,19	3,16	2,32
	N	75	97	102	102	62	72
	Ss	7,669	3,107	,884	4,774	1,812	1,161
Yok	Ort.	8,90					
	N	72					
	Ss	8,159					
Toplam	Ort.	12,18	4,01	2,99	8,19	3,16	2,32
	N	147	97	102	102	62	72
	Ss	8,520	3,107	,884	4,774	1,812	1,161

Engelli çocuk sahibi olan ve olmayan katılımcıların evlilik süresi ortalamaları, engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin engelli çocukları ile ilgili olarak eğitim süresi, eğitime başlama yaşı, engelli çocuk yaşı, engelli çocuğun konuşma ve yürüme yaşlarının ortalamalarına ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 14'te verilmiştir. Dağılımlara göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin evlilik süresi ortalaması 15,33 yıl (SS=7,66), engelli çocuğu olmayan ebeveynlerin evlilik süresi ortalamaları 8,90 (SS=8,15) olarak bulunmuştur. Engelli çocuğun eğitim süresi ortalaması 4,01 (SS=3,10), eğitime başlama yaş ortalaması 2,99 yaş (SS=,88), engelli çocuk yaş ortalaması 8,19 yaş (SS=4,77), engelli çocuğun konuşma yaşı ortalaması 3,16 (SS=1,81) ve yürüme yaşı ortalaması 2,32 (SS=1,16) olarak bulunmuştur.

Tablo 15. Engelli Bireye İlişkin Bireysel Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri

Engelli Bireye İlişkin Değişkenler (N=102)		N	%
Engellilik Türü	Fiziksel	33	32,7
	Zihinsel	26	25,7
	İşitme	11	10,9
	Yaygın Gelişimsel Bozukluk-Otizm	15	14,9
	Özel Öğrenme Güçlüğü	10	9,9
	Diğer	7	5,9
	Toplam	102	100,0
Engelli Çocuk Eğitim	Hiç Okula Gitmedi	9	8,8
	Kaynaştırma	3	2,9
	Özel Eğitim ve Rehabilitasyon	80	78,4
	Fizyoterapi	10	9,8
	Toplam	102	100,0

Tablo 15'in devamı			
Engelli Çocuk Cinsiyet	Kız	44	42,0
	Erkek	58	58,0
	Toplam	204	100,0
İlaç Kullanımı	Evet	45	45,9
	Hayır	57	53,1
	Toplam	102	100,0
Engelli Bakım Veren	Anne	89	87,0
	Baba	4	4,0
	Anneanne	4	4,0
	Babaanne	1	1,0
	Diğer	4	4,0
Toplam		102	

Ebeveynleri tarafından verilen bilgiler doğrultusunda, ebeveyn çocuğa ilişkin değişkenler ve frekans dağılımları Tablo 15'te verilmiştir. Engellilik türü değişkenine göre %32,7 oranı fiziksel (33), %25,7'si zihinsel (26), %10,9'u işitme engelli (11), %14,9'u özel öğrenme güçlüğü (15) ve %5,9'u diğer (7) olarak bildirilmiştir.

Engelli çocuk eğitimi değişkenlerinin frekans dağılımları incelendiğinde, %8,8'i hiç okula gitmemiş (9), %2,9 oranı kaynaştırma (3), %78,4'ü özel eğitim ve rehabilitasyon (80) ve %9,8'i fizyoterapi olarak bildirilmiştir.

Engelli çocuk cinsiyeti değişkenine göre %42'si kız (44) ve %58'i erkektir (58).

İlaç kullanımı engelli çocukların %45,9'unda bildirilmiştir (45) ve %53,1'inin ilaç kullanmadığı belirtilmiştir.

Engelli bakım veren değişkenine göre %87 anne (89), %4'ü baba (4), %4 anneanne (4), %1'i babaanne (1) ve %4'ü diğer (4) olarak bildirilmiştir.

Tablo 16. Engelli Çocuk Cinsiyeti Bakımından Engellilik Türü Çapraz Tablo ve Ki Kare Analizi

Engelli Çocuk Sahibi Ebeveynler (N=102)			Engelli çocuk cinsiyet			γ	sd	p	ϕ
			Kız	Erkek	Toplam				
Engel türü	Fiziksel	N	14	19	33				
		Engel türü içinde %	42.4%	57.6%	100.0%				
		Toplam %	14.1%	19.2%	33.3%				
Zihinsel		N	14	12	26				
		Engel türü içinde %	56.0%	44.0%	100.0%				
		Toplam %	14.1%	11.9%	25.3%				
İşitme		N	7	4	11				
		Engel türü içinde %	70.0%	30.0%	100.0%				
		Toplam %	7.1%	4.0%	10.1%				
Yaygın Gelişimsel Bozukluk-Otizm		N	2	13	15	12.500	1	.029	,225
		Engel türü içinde %	13.3%	86.7%	100.0%				
		Toplam %	2.0%	12.9%	15.2%				
Özel Öğrenme Güçlüğü		N	2	8	10				
		Engel türü içinde %	20.0%	80.0%	100.0%				
		Toplam %	2.0%	7.9%	10.1%				
Diğer		N	2	5	7				
		Engel türü içinde %	33.3%	66.7%	100.0%				
		Toplam %	2.0%	5.0%	6.1%				
Toplam		N	41	61	102				
		Engel türü içinde %	40.4%	59.6%	100.0%				

Toplam %	40.4%	59.6%	100.0%
----------	-------	-------	--------

Engelli çocuk cinsiyetine göre engellilik türü frekans dağılımlarının çapraz tablosu incelendiğinde, fiziksel engellilik kız çocuklarında %14.1 (14), erkeklerde %19.2 (19); zihinsel engellilik kız çocuklarında %14.1 (14) ve erkeklerde %11.9 (12); işitme engellilik kız çocuklarda %7.1 (7) ve erkek çocuklarda %4 (4); yaygın gelişimsel bozukluk – otizm türü kız çocuklarında %2 (2) ve erkek çocuklarında %12.9 (13); özel öğrenme güçlüğü kız çocuklarında %2 (2) ve erkek çocuklarında %7.9 (8); diğer kategorisi kız çocuklarında %2 (2) ve erkek çocuklarında %4.9 (5) olarak saptanmıştır. Kız ve erkek çocukların engellilik türü bakımından frekans dağılımlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır ($\chi = 12.500$; $p < 0,05$). Bu durumda, dağılıma göre erkek öğrencilerde fiziksel ve zihinsel engellilik türünün en yüksek frekansta olduğu görülmüştür.

4.2. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanlarının Karşılaştırılması

Normal dağılım göstermediği saptanan İnternet ve Akıllı Telefon bağımlılığı değişkeninin demografik değişkenlerle karşılaştırılmasında her iki grubun karşılaştırılması amacıyla parametrik olmayan “Mann Whitney U testi” kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır.

Tablo 17. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanlarının Mann Whitney U Testi Karşılaştırması

İnternet Bağımlılığı	Engel durumu	N	Ort. Sırası	U	P
İnternet bağımlılığı	Var	102	103,78	5071,500	,756
	Yok	102	101,22		
	Toplam	204			
Akıllı telefon	Var	102	104,51	4997,000	,625
	Yok	102	100,49		
	Toplam	204			

Tablo 16’da, engelli çocuk sahibi olma değişkeni bakımından internet ve akıllı telefon bağımlılığın anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

4.3. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının Karşılaştırılması

Normal dağılım göstermediği saptanan sosyal medya bağımlılığı değişkeninin demografik değişkenlerle karşılaştırılmasında her iki grubun karşılaştırılması amacıyla parametrik olmayan “Mann Whitney U testi” kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır

Tablo 18. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının Mann Whitney U Testi Karşılaştırması

SMBÖ	Engel durumu	N	Ort. Sırası	U	P
Sanal tolerans	Var	102	103,64		
	Yok	102	101,36	5086,000	,783
	Toplam	204			
Sanal iletişim	Var	102	107,12		
	Yok	102	97,88	4731,000	,260
	Toplam	204			

Tablo 17’de, engelli çocuk sahibi olma değişkeni bakımından sosyal medya bağımlılığın anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

4.4. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Alt Boyutları Puanlarının Karşılaştırılması

Normal dağılım göstermediği saptanan sosyal dışlanmışlık değişkeninin ve ilgili alt boyutların demografik değişkenlerle karşılaştırılmasında her iki grubun karşılaştırılması amacıyla parametrik olmayan “Bağımsız örneklem t testi” kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır

Normal dağılım göstermediği saptanan sosyal medya gösterdiği saptanan sosyal dışlanmışlık alt boyutları her iki grubun karşılaştırılması amacıyla parametrik olmayan “Bağımsız örneklem t testi” kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır

Tablo 19. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Alt Boyutlarının Tek Yönlü Varyans Analizi

Sosyal Dışlanmışlık	Engel durumu	N	Ort.	Ss	t	p	Cohen's d
Maddiyoksunluk	Var	102	14,65	5,233			
	Yok	102	12,76	3,621	2,988	,003	0,42
Sosyalhaklar1	Var	102	15,52	6,450			
	Yok	102	14,44	5,883	1,248	,214	
Sosyalhaklar2	Var	102	17,58	8,806			
	Yok	102	16,75	6,698	,752	,453	
Sosyalkatılımcılık	Var	102	18,27	4,461			
	Yok	102	18,91	4,310	-1,038	,301	
Sosyalnormlar	Var	102	11,87	5,168			
	Yok	102	12,18	4,873	-,432	,666	

Tablo 19’de, Maddi yoksunluk ($t=2,988$; $p<0,05$) alt boyutu, engelli çocuk sahibi olma durumu bakımından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Engelli çocuğu olan ailelerin maddi yoksunluk puan ortalaması anlamlı düzeyde düşüktür.

4.5. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumu ve Çocuğa Yakınlık Bakımından İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal Medya Bağımlılığının Karşılaştırılması

Katılımcıların engelli çocuk sahibi olup olmama durumu ve çocuğa yakınlık derecesi bakımından internet bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve sosyal dışlanmışlık alt boyutları puan ortalamalarının karşılaştırılması için iki bağımsız değişkenli (iki yönlü) varyans analizi uygulanmıştır. İlk olarak, katılımcıların engelli çocuk sahibi olma durumu ve çocuğa yakınlık derecesine göre araştırma değişkenleri ve ilişkili alt boyutların puan ortalamaları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 20. Engelli Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Çocuğa Yakınlık Değişkenleri Bakımından Araştırma Değişkenleri Puan Ortalamalarının Betimleyici İstatistikleri

Değişkenler (N=202)	Engel durumu	Çocuğa yakınlık	μ	Ss
İnternet Bağımlılığı	Var	Anne	22.140	1.464
		Baba	27.039	1.450
	Yok	Anne	22.451	1.450
		Baba	23.980	1.464
Akıllı Telefon	Var	Anne	23.700	1.544
		Baba	23.176	1.529
	Yok	Anne	22.020	1.529
		Baba	22.880	1.544
Sanal Tolerans	Var	Anne	25.760	1.153
		Baba	23.824	1.142
	Yok	Anne	23.843	1.142
		Baba	23.380	1.153
Sanal İletişim	Var	Anne	20.020	.958
		Baba	19.647	.949
	Yok	Anne	18.314	.949
		Baba	18.400	.958
Maddi Yoksunluk	Var	Anne	15.840	.629
		Baba	13.529	.622
	Yok	Anne	12.255	.622
		Baba	13.160	.629
Sosyal Haklar I	Var	Anne	16.660	.866
		Baba	14.373	.858
	Yok	Anne	13.784	.858
		Baba	15.040	.866
Sosyal Haklar II	Var	Anne	18.800	1.103
		Baba	16.294	1.092
	Yok	Anne	15.725	1.092
		Baba	17.900	1.103
Sosyal Katılımcılık	Var	Anne	18.940	.621
		Baba	17.608	.615
	Yok	Anne	19.059	.615
		Baba	18.780	.621
Sosyal Normlar	Var	Anne	12.060	.714
		Baba	11.490	.707
	Yok	Anne	12.059	.707
		Baba	12.620	.714

Tablo 20’de de belirtildiği üzere, anlamlı farklılık bulunan değişken ve ilgili alt boyutların gruplardaki puan ortalamaları incelendiğinde, sosyal dışlanmışlık maddi yoksunluk alt boyutu, engelli çocuk sahibi olan annelerde 15,84; babalarda 13,52 olmak üzere anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır. Sosyal Haklar birinci alt boyutunda ise, engelli çocuk sahibi annelerde puan ortalaması 16,66; babalarda 14,37 olmak üzere farklılık anlamlıdır. Sosyal Haklar ikinci alt boyutunda ise, engelli çocuk sahibi annelerde puan ortalaması 18,80; babalarda 16,29 olmak üzere farklılık anlamlıdır.

Tablo 21. Engelli Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Çocuğa Yakınlık Değişkenleri Bakımından Araştırma Değişkenleri Puan Ortalamalarının İki Yönlü Varyans Analizi

Kaynak	sd	KT	F	p	η_p^2
İnternet					
Bağımlılığı					
Engel durumu	1	95.345	.890	.347	.004
Çocuğayakınlık	1	521.642	4.867	.029*	.024
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		143.383	1.338	.249	.007
Toplam	202				
AkıllıTelefon					
Engel durumu	1	49.333	.414	.521	.002
Çocuğayakınlık	1	1.433	.012	.913	.000
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		24.178	.203	.653	.001
Hata	198	119.263			
Toplam	202				
SanalTolerans					
Engel durumu	1	70.333	1.058	.305	.005
Çocuğayakınlık	1	72.689	1.094	.297	.005
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		27.403	.412	.522	.002
Toplam	202				
Sanalİletişim					
Engel durumu	1	110.107	2.398	.123	.012
Çocuğayakınlık	1	1.037	.023	.881	.000
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		2.662	.058	.810	.000
Toplam	202				
MaddiYoksunluk					
Engel durumu	1	197.412	9.992	.002*	.048
Çocuğayakınlık	1	24.937	1.262	.263	.006
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		130.538	6.607	.011*	.032
Toplam	202				
SosyalHaklar 1					
Engel durumu	1	61.557	1.641	.202	.008
Çocuğayakınlık	1	13.438	.358	.550	.002
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		158.476	4.226	.041*	.021
Toplam	202				
SosyalHaklar 2					
Engel durumu	1	27.228	.448	.504	.002
Çocuğayakınlık	1	1.386	.023	.880	.000
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		276.537	4.546	.034*	.022
Toplam	202				
SosyalKatılımcılık					
Engel durumu	1	21.039	1.092	.297	.005
Çocuğayakınlık	1	32.762	1.701	.194	.009
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		14.006	.727	.395	.004

Toplam		202			
Sosyal Normlar					
Engel durumu	1	16.080	.631	.428	.003
Çocuğayakınlık	1	.001	.000	.995	.000
Engel durumu *	1				
Çocuğayakınlık		16.147	.633	.427	.003
Toplam		202			

Tablo 20’de, sonuçlar doğrultusunda, maddi yoksunluk ve çocuğa yakınlık derecesi birleşimi ile anlamlı ($p=,011$; $\eta_p^2= ,032$; $p<0,05$) bulunmuştur. Ayrıca, maddi yoksunluk alt boyutu için yalnızca engel durumu bakımından farklılık anlamlı bulunmuştur ($p=,002$; $\eta_p^2=,048$; $p<0,05$). Sosyal haklar birinci alt boyutu için engelli çocuk sahibi olma durumu ve çocuğa yakınlık derecesi değişkenlerinin birleşiminde farklılığın anlamlı olduğu saptanmıştır ($p=,041$; $\eta_p^2=, 021$; $p<0,05$). Aynı şekilde, sosyal haklar ikinci alt boyut için engelli çocuk sahibi olma durumu ve çocuğa yakınlık derecesi değişkenlerinin birleşiminde farklılığın anlamlı olduğu saptanmıştır ($p=,034$; $\eta_p^2 = ,022$; $p<0,05$).

Tablo 22. Engelli Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Çocuğa Yakınlık Değişkenleri Bakımından Araştırma Değişkenleri Puan Ortalamalarının MANOVA sonuçları

Etki	λ	F	Sd	Sd Hata	p	η_p^2	Gözlenen Güç
Çocuğa Yakınlık	,908	2,145	9	190	,028	,092	,874
Çocuğun Engel Durumu	,910	2,095	9	190	,032	,090	,864
Çocuğa Yakınlık x Çocuğun Engel Durumu	,936	1,455	9	190	,167	,064	,685

Tablo 22’de verilen bilgiler doğrultusunda, katılımcıların çocuğa yakınlık durumu ile çocuğun engel durumu bakımından araştırma değişkenlerinin farklılaşma düzeyleri incelendiğinde, tüm değişkenler için farklılaşma düzeyinin çocuğa yakınlık ve çocuğun engel durumu birleşiminde anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır ($F=1,455$; $p<0,05$; $\eta_p^2=,064$). Bununla birlikte, çocuğa yakınlık ($F=2,145$; $p<0,05$; $\eta_p^2=,092$) ve çocuğun engel durumu ($F=2,095$; $p<0,05$; $\eta_p^2=,090$) değişkenleri bakımından araştırma değişkenlerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır.

4.6. Engelli Çocuk Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre İnternet Bağımlılığı, Akıllı Telefon Bağımlılığı ve Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Engelli çocuk sahibi olma durumuna göre, katılımcıların internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığının kısmı korelasyon analizi yapılarak, kontrol değişkeni olan engelli çocuk sahibi olma durumuna göre değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgulara ilişkin bilgiler Tablo 19’da verilmiştir:

Tablo 23. Engelli Çocuk Sahibi Olma Değişkenine Göre Araştırma Değişkenlerinin Kısmı Korelasyon Analizi

Kontrol Değişkeni		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Engel durumu	1. İnternetbağımlılığı	r	1,000							
		P	.							
		sd	0							
2. Akıllıtelefon	r	,690**	1,000							
	P	,000	.							
	sd	201	0							
3. Sanaltolerans	r	,629**	,682**	1,000						
	P	,000	,000	.						
	sd	201	201	0						
4. Sanaliletişim	r	,632	,679**	,800**	1,000					
	P	,000	,000	,000	.					
	sd	201	201	201	0					
5. Maddiyoksunluk	r	,182	,390**	,315**	,328**	1,000				
	P	,009	,000	,000	,000	.				
	sd	201	201	201	201	0				
6. Sosyalhaklar1	r	,275	,427**	,421**	,455**	,599**	1,000			
	P	,000	,000	,000	,000	,000	.			
	sd	201	201	201	201	201	0			
7. Sosyalhaklar2	r	,279**	,348**	,395**	,368**	,525**	,610**	1,000		
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	.		
	sd	201	201	201	201	201	201	0		
8. Sosyalkatılımcılık	r	,131	,182	,191	,222*	,338**	,355**	,437**	1,000	
	P	,063	,009	,006	,001	,000	,000	,000	.	
	sd	201	201	201	201	201	201	201	0	
9. Sosyalnormlar	r	,090	,252**	,177	,186	,377**	,430**	,424**	,455**	1,000
	P	,202	,000	,011	,008	,000	,000	,000	,000	.
	sd	201	201	201	201	201	201	201	201	0

Engelli çocuk sahibi olma durumu değişkenine göre,

İnternet bağımlılığı skorları ile akıllı telefon ($r=,690$; $p<0,01$), sosyal medya bağımlılığı sanal tolerans alt boyutu ($r=,629$; $p<0,01$), sosyal dışlanma sosyal haklar II alt boyutu ($r=,279$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Akıllı telefon bağımlılığı skorları ile sosyal medya bağımlılığı sanal tolerans alt boyutu ($r=,682$; $p<0,01$), sosyal medya sanal iletişim alt boyutu ($r=,679$; $p<0,01$) güçlü, pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, akıllı telefon bağımlılığı skorları ile sosyal dışlanma maddi yoksunluk alt boyutu ($r=,390$; $p<0,01$), sosyal dışlanma sosyal haklar I alt boyutu ($r=,427$; $p<0,01$), sosyal dışlanma sosyal haklar II alt boyutu ($r=,348$ $p<0,01$) ve sosyal dışlanma sosyal normlar alt boyutu ($r=,252$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Sosyal medya bağımlılığı sanal tolerans alt boyutu ile sosyal medya sanal iletişim alt boyutu ($r=,800$; $p<0,01$), sosyal dışlanma maddi yoksunluk alt boyutu ($r=,315$; $p<0,01$), sosyal dışlanma sosyal haklar I alt boyutu ($r=,421$; $p<0,01$), sosyal dışlanma ve sosyal haklar II alt boyutu ($r=,395$ $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Sosyal medya sanal iletişim alt boyutu ile sosyal dışlanma maddi yoksunluk alt boyutu ($r=,328$; $p<0,01$), sosyal dışlanma sosyal haklar I alt boyutu ($r=,455$; $p<0,01$), sosyal dışlanma, sosyal haklar II alt boyutu ($r=,368$ $p<0,01$) ve sosyal dışlanmışlık sosyal katılım alt boyutu ($r=,222$; $p<0,05$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Maddi yoksunluk alt boyutu ile sosyal dışlanma sosyal haklar I alt boyutu ($r=,599$; $p<0,01$), sosyal dışlanma, sosyal haklar II alt boyutu ($r=,525$ $p<0,01$), sosyal dışlanmışlık sosyal katılım alt boyutu ($r=,338$; $p<0,05$) ve sosyal dışlanmışlık sosyal normlar ($r=,337$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Sosyal dışlanma sosyal haklar I alt boyutu ile sosyal dışlanma, sosyal haklar II alt boyutu ($r=,610$ $p<0,01$), sosyal dışlanmışlık sosyal katılım alt boyutu ($r=,355$; $p<0,05$) ve sosyal dışlanmışlık sosyal normlar ($r=,430$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Sosyal dışlanma, sosyal haklar II alt boyutu ile sosyal dışlanmışlık sosyal katılım alt boyutu ($r=,437$; $p<0,05$) ve sosyal dışlanmışlık sosyal normlar ($r=,424$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Sosyal dışlanmışlık sosyal katılım alt boyutu ile sosyal dışlanmışlık sosyal normlar ($r=,455$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Tablo 24. Engelli Çocuk Sahibi Ebeveynlerin İnternet Bağımlılığı ile Akıllı Telefon, Sosyal Medya ve Sosyal Dışlanmışlık Alt Boyutları Açıklayıcı Analizi

Model		R ² =,514		Düzeltilmiş R ² =,472		Pearson		
		B	Std. Hata	β	t	p	r ²	Sr ²
1	(Sabit)	7,553	4,007		1,885	,063		
	Akıllı telefon	,442	,121	,431	3,643	,000	,633	,353
	Sanal tolerans	,220	,191	,177	1,154	,252	,631	,119
	Sanal iletişim	,289	,245	,189	1,177	,242	,629	,121
	Maddi yoksunluk	-,502	,226	-,234	-2,221	,029	,131	-,224
	Sosyal haklar1	-,050	,200	-,029	-,251	,802	,267	-,026
	Sosyal haklar2	,203	,132	,159	1,534	,128	,312	,157
	Sosyal katılımcılık	,076	,230	,030	,329	,743	,197	,034
	Sosyal normlar	-,110	,206	-,051	-,536	,593	,123	-,056

Korelasyonu saptanan araştırma değişkenleri ve ilgili alt boyutların açıklayıcı ilişkisini incelemek için “Enter” yöntemi uygulanan doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar doğrultusunda, internet bağımlılığı bağımlı değişken olmak üzere sosyal medya bağımlılığı alt boyutları, akıllı telefon bağımlılığı ve sosyal dışlanmışlık alt boyutlarının açıklayıcı değişken olup olmadığı, engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin oluşturduğu grupta incelenmiştir. Bulgulara göre, akıllı telefon ($\beta=0,43$; $p<0,05$) ve maddi yoksunluk ($\beta=-0,22$; $p<0,05$) değişkenlerinin internet bağımlılığını anlamlı biçimde yordadığı saptanmıştır. Buna göre, akıllı telefon bağımlılığı skorlarının yüksek oluşu, katılımcıların internet bağımlılığı skorlarının yüksek olmasını yordamaktadır. Ayrıca, maddi yoksunluk alt boyutu skorlarının düşük oluşu ise internet bağımlılığı skorlarının yüksekliğini yordamaktadır. Açıklayıcı ilişkinin, katılımcılarda varyansın %47’sini açıkladığı saptanmıştır (R²=,514; Düzeltilmiş R²=,472)

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları, engelli çocuk sahibi olan ve olmayan ebeveynlerin verilerini kapsamaktadır. Demografik değişkenler, çalışmada ilk olarak değerlendirilen değişkenler olmakla birlikte, engelli çocuk sahibi olan ve olmayan katılımcıların demografik değişkenlerin dağılımı bakımından farklılıkları olup olmadığı da araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Bulgulara göre anne ve baba katılımcıların sayısı araştırmacı tarafından her iki grupta eşitlenmiştir. Katılımcıların çoğunun evli bireylerden oluştuğu, boşanmış bireylerin dağılımı da her iki grupta yakın değerlerde bulunmuştur. Diğer değişkenler olan anne ve babanın hayatta olup olmadığı, beraberlik durumu, eğitim düzeyi, diğer bakım veren kişinin olup olmadığı durumu ve gelir düzeyi olarak belirlenmiştir. Belirtilen demografik değişkenler arasında, gruplar arasında dağılımın anlamlı farklılık gösterdiği değişkenler anne ve baba eğitim düzeyi ile gelir düzeyi olarak saptanmıştır. Engelli çocuk sahibi olan gruptaki anne eğitim düzeyi engelli çocuk sahibi olmayan ebeveynlerin oluşturduğu gruba göre ilkökul ve ortaokul mezuniyeti gruplarında yoğunlaşmaktadır. Öte yandan, engelli çocuk sahibi olmayan ebeveynlerin yer aldığı grupta ise eğitim seviyesi lise ve üniversite düzeyinde frekansları yoğunlaşmaktadır. Aynı şekilde, baba eğitim düzeyinde, engelli çocuk sahibi olan grupta baba eğitim düzeyi ilkökul ve ortaokul mezuniyeti gruplarında yoğunlaşırken, engelli çocuk sahibi olmayan grupta baba eğitim düzeyi lise ve üniversite mezuniyeti gruplarında yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan, gruplar arasındaki frekans dağılımının anlamlı olduğu sonucu elde edilmiştir. Frekans değerlerinin anlamlı farklılık gösterdiği bir diğer değişken ise gelir düzeyi olarak saptanmıştır. Engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin grubunda gelir düzeyi asgari ücret altı ve orta düzey olarak yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, engelli çocuk sahibi olmayan grupta ise gelir düzeyi frekans dağılımı orta düzeyde ve yüksek düzey ve üzeri gruplarında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, gelir düzeyi dağılımı gruplar arasında anlamlı farklı düzeyde dağılım göstermektedir.

Engelli çocuğa ilişkin değişkenler ele alındığında, engelli çocuğun eğitim süresi, eğitime başlama yaşı, engelli çocuk yaşı, engelli çocuğun konuşma yaşı ve yürüme yaşı değişkenlerinin ortalama değerleri alınmıştır. Gelişimsel bozuklukları olan çocuklarda görülebilecek konuşma ve yürüme işlevlerindeki gecikmenin bu çalışmadaki yaş ortalaması değerleri ile tutarlı olduğu görülmektedir. Konuşma yaşı ve yürüme yaşı normal gelişimsel düzeydeki çocuklara göre daha ileri yaşta olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, engelli bireylerin dağılımının fiziksel ve zihinsel engellilik türlerinde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun yine engelli bireylerin eğitiminin en çok özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde alıyor oluşu ile tutarlılık gösterdiği düşünülmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sağlanan eğitimlerin ülkemizde özellikle aileleri ile birlikte kalan engelli bireyler arasında özellikle yaygın gelişimsel bozukluk, otizm, zihinsel engellilik ve özel öğrenme güçlüğü durumlarında sağlandığı ve kamu desteği verildiği bilinmektedir. Yatılı hizmet sağlayan rehabilitasyon merkezlerinin de bulunduğu bilinmekte ve özel gereksinimin türleri ve yaygınlığına bağlı olarak özel eğitim merkezlerinin sayısının fazla olduğu bilinmektedir. Engelli çocukların cinsiyeti ise birbirlerine yakın sayıda bildirilmiştir.

Ebeveynlerin eğitim düzeyi ve gelir düzeyindeki farklılıklara ilişkin benzer sonuçların elde edildiği çalışmalar literatürde mevcuttur. Durkin (2002), dünyadaki engelli popülasyonunun üçte ikisinin düşük gelir seviyesindeki ve gelişmekte olan ülkelerde olduğunu ifade etmektedir. Dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olan engelliğin, özellikle düşük gelir seviyesindeki ailelerde kaynaklara erişim bakımından daha zorlayıcı olabileceği bilinmektedir. Bunun önüne geçmek adına kamu yardımlarının yasal prosedürler çerçevesinde olmak üzere engelli bireylere rehabilitasyon desteklerinin sağlandığı ve erişimi kolaylaştırıcı hizmetlerin sağlandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, ebeveynler, çocuklarının durumuna ilişkin rehbersiz konumda olabilmektedirler. Bu durumun ebeveynin sosyokültürel değişkenleri ile ilişkili olduğu ve eğitim seviyesi yüksek ebeveynlerin, engelli çocuklarına yönelik kaynaklara erişimin nasıl sağlanabileceği hususunda daha fazla bilgi edindiği ve kaynak arayışında olduğu bilinmektedir. Farkındalık düzeyinin ebeveynin çevresel koşulları ile ilişkili olabileceği öne sürülmektedir (Jones&Passey 2003).

Araştırma hipotezleri doğrultusunda, engelli çocuğu olan ve normal gelişim gösteren çocuk sahibi olan ebeveynlerin internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı ile sosyal dışlanmışlık boyutlarının anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda, internet, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı puan ortalamalarının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; fakat skorların engelli çocuk sahibi olan anne ve babaların olduğu grupta anlamlı düzeyde olmasa da daha yüksek olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde, engelli bireyler ve aileleri ile ilgili yapılan çalışmalarda teknoloji kullanımı, problemleri internet kullanımı, sosyal medya veya akıllı telefon bağımlılığı değişkenlerinin incelendiği çalışmalar engelli bireyler üzerinde yapılmış; ebeveynlerin teknoloji kullanımına ilişkin çalışmanın olmadığı görülmüştür. Yalnızca bir

çalışmada, Türkiye’de 2016 yılında Efilti ve Çoklar tarafından ebeveynlerin engelli çocuklarına yönelik internetten yararlanma durumları incelenmiştir. Bu çalışmada da ailelerin, çocuklarının durumuna ilişkin internetten ne kadar yararlandıklarına ilişkin nitel veriler toplanmıştır. Bağımlılık düzeyinin incelenmesinden farklı olarak ailelerin internet erişiminin değerlendirildiği çalışmada işitme engelli çocuğu olan ailelerin fiziksel ve zihinsel engelli çocuk sahibi olan ailelere göre internetten daha fazla yararlandığı sonucu elde edilmiştir.

Yukarıda belirtilen çalışmayla tutarlı olabilecek bir biçimde, engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocuk sahibi olan ebeveynlere göre internet, sosyal medya, akıllı telefon ve sosyal dışlanmışlık düzeyleri arasında ilişki bulunmuştur. Her iki grupta da internet bağımlılığı, sosyal medya ve akıllı telefon bağımlılığı arasında güçlü ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu durumun, internet kullanımını amaçlama yönelik yapılan çalışmalarla tutarlı sonuçları olduğu görülmektedir (Griffiths, 2012; Moreno ve Whitehill, 2014; Vural ve Bat, 2010). Kişilerin internet kullanımı amaçları arasında sosyal medya mecralarına erişim en yaygın amaçlar olarak belirtilmektedir. Sosyal medyanın kişilere çoklu bilgi ortamı sağlamasından ötürü tercih edilen bir mecra olduğu ve erişimin mobil cihazlardan karşılandığı yapılan diğer çalışmalarda da vurgulanmaktadır Wolniewics ve meslektaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada, kişilerin internet bağımlılığı ile birlikte değerlendirilebilen akıllı telefon kullanımının “gündemi kaçırma korkusu (Fear of Missing Out – FOMO)” durumundan kaynaklı olduğunu öne sürmüştür.

Araştırmadaki hipotezlerden bir diğeri olan, engelli çocuk sahibi olan ve normal gelişim gösteren çocuk sahibi olan anne ve babalarda sosyal dışlanmışlık değişkenlerinin farklılığı üzerinedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, engelli çocuk sahibi olan anne ve babaların ve maddi yoksunluğu bulunan ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocukların anne babalarından daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Yukarıda belirtilen ve gelir dağılımının her iki gruptaki farkı ile paralel olarak, engelli çocuk sahibi anne ve babaların yaşadığı maddi güçlükler sebebiyle sosyal dışlanmışlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, sosyal haklar, sosyal katılımcılık ve sosyal normlar, gruplar arasında farklılık anlamlı değildir. Literatürde sosyal dışlanmışlık konusunda yapılan çalışmalarda ise Yavuz (2016), ailelerin okullar tarafından dışlayıcı tutumlara maruz kaldığını, kamu kuruluşlarının çocukların engelliğine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadığını ve engelli bireylerin haklarına tutarlı bir tutum sergilediklerini saptamıştır. Teknoloji kullanımı ve engellilik değişkenlerinde olduğu gibi, sosyal dışlanmışlık engelli bireylerle incelenmiştir. Özgökçeler ve Bıçkı (2010) tarafından yapılan araştırmada, engelli bireylerin

sağlık, eğitim, uygun koşullar ve bakım hizmetleri gibi haklarından mahrum kaldıkları ve bu sebeple sorunlar yaşadıklarını saptamışlardır. Aynı şekilde engelli bireylerin maruz kaldıkları sosyal dışlanmışlık ailelerini de etkilemektedir (Adaman ve Keyder, 2015).

Araştırmada, engelli çocuk sahibi olma durumu ve çocuğa yakınlık değişkenlerinin birlikte değerlendirildiğinde, annelerin sosyal dışlanmışlık olarak daha çok maddi yoksunluk ve sosyal haklar yoksunluğu yaşadığı bulunmuştur. Elde edilen sonucun, çocuğun birincil bakım vereninin çoğunlukla anne olması ve maruz kalabilecekleri olumsuz durumların bu sebeple daha fazla olması ile açıklanabilmektedir. Özellikle özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde annelerin çocukların toplum içerisindeki davranışlarını yönetmede, ihtiyaçlarının karşılanmasında ve sosyal hayata katılım ve erişimini sağlama konularında daha fazla işlevi olduğu bilinmektedir. Engelli çocuk sahibi olan babaların da normal gelişim gösteren çocuk sahibi babalara göre daha fazla stres ve olumsuz durumla karşılaştığı bilirse de annelerin çocuğa karşı rolleri neticesinde daha fazlasına maruz kaldığı öne sürülmektedir (Eisenhower ve ark, 2005; Phetrasuwan ve Miles, 2009). Bu yüzden annelerin sosyal dışlanmışlık puanlarının daha yüksek olması, çocukların eğitimi ve bakımını üstlenme durumları sebebiyle babaya göre çocukla daha fazla vakit geçiren kişi olmasından kaynaklı bir durum olabileceği düşünülmektedir.

5.1. Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda, engelli bireyler ve aileleri konusunda yapılan çalışmalar arasında teknoloji kullanımını aile kapsamında değerlendirmesi bakımından emsal teşkil etmektedir. Bununla birlikte, hem engelli çocuk sahibi olan ailelerin hem de normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin teknoloji kullanımının yakın değerlerde seyretmesinin, teknoloji kullanımına ilişkin erişimin ve ihtiyacın giderek artan bir seyir izlemesinden kaynaklı bir durum olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, engelli çocuk sahibi annelerin sosyal dışlanmışlığa daha fazla maruz kaldığı, engelli çocuk sahibi olan anne ve babaların ise genel olarak maddi yoksunlukla ilişkilendirilebilecek sosyal dışlanmışlığa maruz kaldığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgular arasında, internet bağımlılığı, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığın anlamlı çıkmadığı görülmüş olup, bu durumun örneklemin bulunduğu yer ve sosyoekonomik düzeyi gibi unsurlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu değişkenleri incelemek için, ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda farklı sosyoekonomik ve kültürel düzeylerdeki ailelerin karşılaştırılmasının

yapılmasının sosyal dışlanmışlık ve problemlili teknoloji kullanımına ilişkin değişkenlerin daha kapsamlı değerlendirilmesi açısından önemli olduğu dşnlmektedir. Ayrıca, literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, teknoloji kullanımına ve sosyal dışlanmışlığa ilişkin araştırmaların engelli bireylerle yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yapılacak olan çalışmaların hem engelli bireyi hem de aileyi karşılaştırabilecek yöntemleri kapsayan çalışmalar olabileceği dşnlmektedir. Ayrıca, ailelerin ve engelli bireylerin internet kullanımına ilişkin amaçlarının araştırma kapsamında değerlendirilmesinin de internet, sosyal medya ve akıllı telefon bağımlılığı gibi teknolojiden işlevsel olmayan bir biçimde yararlanma durumunun hangi amaç çerçevesinde gerçekleştiğini anlamada yardımcı olabileceği dşnlebilir. Araştırmada elde edilen bulgular arasında anne, baba ve çocukların yaş ortalamaları belirtilmemiştir. İlerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda anne, baba ve çocukların yaş ortalamalarının belirtilmesi önemli olacaktır. Ayrıca araştırmada birden fazla engellilik türü ve her iki ebeveynlerde değişken oranlarına bakılmıştır. İlerleyen çalışmalarda bir ebeveyn ve bir engellilik türü ile araştırmada bulunan değişkenlerle çalışılması daha anlamlı sonuçlar verebilir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

6.1. Sonuç

Araştırmanın sonuçları kapsamında, engelli çocuk sahibi olan ve normal gelişimini sürdüren çocuk sahibi olan ebeveynlerin eğitim düzeyi ve gelir düzeyi bakımından farklı olduğu görülmüştür. Engelli çocuk sahibi olan ailelerin ebeveyn eğitim düzeyi normal gelişim gösteren çocuk sahibi ailelere göre daha düşüktür. Aynı şekilde, gelir seviyesi, engelli çocuk sahibi olan ailelerde daha düşük bulunmuştur. Gelir seviyesinin düşük olması ile paralel olarak engelli çocuk sahibi ailelerin maddi yoksunluğa ilişkin sosyal dışlanmışlığının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, sosyal dışlanmış, sosyal haklar ve maddi yoksunluk bakımından engelli çocuk sahibi annelerde daha yüksek bulunmuştur. Bu durumun çocuğa bakım veren öncül kişinin anne olması ve çocuk ile daha fazla vakit geçirmesi sebebiyle karşılaşılabilecekleri güçlüklerin daha fazla oluşu ile açıklanabilmektedir. İlerleyen dönemde yapılacak çalışmalarda da özellikle aile ve anne odaklı olarak engelli çocuk sahibi ailelerde koşulların iyileştirilmesi amacıyla prosedürlerin yeniden yapılandırılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S., Gürsoy, H. ve Ünsal, N.Ö. (2014). İlişkisel toplumda sosyal iş ağlarının kariyer gelişimi açısından önemi: LinkedIn örneği. *Journal of VocationalCollege, Özel sayı*, 17-34.
- Ada, S. ve Tatlı, H.S.(b.t.). *Akıllı telefon kullanımını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma*.25.12.2017, <http://ab.org.tr/ab13/bildiri/74.pdf>.
- Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu. İnternet Adresi: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf Erişim Tarihi: 20.05.18.
- Agar, J. (2003). *Constanttouch: a global history of the mobile phone* (1. Baskı). Cambridge: IconBooks.
- Aktürk, Ü. (2012). Engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Malatya İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Alp, Y. ve Kaleci, D. (2018). Youtube sitesindeki videoların eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *International Journal of Active Learning (IJAL)*, 3(1), 57-68.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal Elkitabı (2013). *Beşinci Baskı (DSM-5) Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı’ndan*. (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal Elkitabı (2000). *Dördüncü Baskı (DSM-4) Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı’ndan*. (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Arıcıoğlu, A. ve Gültekin, F.(2017). Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal destek ve gelecek algıları: psikolojik danışmanın rolleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 1-26.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 1-7.

- Aslan, A. (2017). *Engelli ve engelli olmayan ergen bireylerin algıladıkları sosyal destek ile intihar olasılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atagün, M.İ., Balaban, Ö.D., Atagün, Z., Elagöz, M. ve Özpolat. Y., A.(2011). Kronik hastalarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 513-552.
- Atkinson, R. ve Davoudi, S. (1999). Social exclusion and the British planning system. *Planning Practice and Research*, 14(2), 225-236.
- Aydın, H., Diler, R.S., Yurdagül, E., Uğuz, Ş. ve Şeydaoğlu, G. (2006). DEHB tanılı çocukların ebeveynlerinde DEHB oranı. *Klinik Psikiyatri*, 9, 70-74.
- Balcı, Ş. ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Barutçu, S. ve Tomaş, M. (2013). Sürdürülebilir sosyal medya pazarlaması ve sosyal medya pazarlaması etkinliğinin ölçümü. *İnternet Uygulamaları ve Uygulamaları Dergisi*, 4(1), 6-23.
- Başer, A. (2014). *Sosyal medya kullanıcılarının kişilik özellikleri kullanım ve motivasyonlarının sosyal medya reklamlarına yönelik genel tutumları üzerindeki rolü: Facebook üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başgöl, Ş.S. (2016). Mental Retardasyon. www.gunescocuk.com/mental-retardasyon.php (14.04.2018: 21:17).
- Başgöl, Ş.S. (t.b.). www.gunescocuk.com/ozel-ogrenme-guclugu.php (15.04.2018: 21:21).
- Başgöl, Ş.S. (t.b.). www.gunescocuk.com/dikkat-eklikli-i-hiperaktivite.php (16.04.2018: 19:54).
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S., Aytaç, M., Bilgel, N.(2011).Measuring Social exclusion: a study from Turkey. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2, 285-298.
- Bianchi, A. ve Philips, J.G. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *Cyberpsychol Behaviour and Social Networking Journal*, 8(1), 39-51.
- Bradley, N. ve Poppen, W. (2003). Assistive technology, computers and Internet may decrease sense of isolation for homebound elderly and disabled persons. *Technology and Disability*, 15(1), 19-23.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (t.b.). www.img.eba.gov.tr (24.04.2018: 21.03).

Burcu, E. (2017). Türkiye’ de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24), 107-125.

Burcu, E. (2015). Türkiye’de yeni bir alan: Engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 52(2), 319-341.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*(17). Ankara: Pegem Akademi.

Canarlan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.

Ceylan, R. (2004). *Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların annelerinin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Cılga, İ. (2009). Sosyal dışlanmanın dinamiği, bilimin mesleğin dışlanması ve öngörüler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2), 7-26.

Ciğerli, Ö., Topsever, P., Alvir, M. ve Görpelioğlu, S.(2014). Engelli çocuğu olan anne-babaların tanı anından itibaren ebeveynlik deneyimleri: farklılığı kabullenmek. *Turkish Journal Of Family Medicine And Primary Care(TJFMPC)*, 8(3), 75-81.

Clearinghouse, P.R. (2017). Socialnetworkingprivacy: How to be safe, secureandSocial, www.privacyrights.org/consumer-guides/Social-networking-privacy-how-be-safe-secure-and-social (22.06.2018).

Cömert, I.T. ve Kayıran, S.M. (2010). Çocuk ve ergenlerde internet kullanımı. *Çocuk Dergisi*, 10(4), 166-170.

Çakır, Ö. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 83-104.

Çandır, G. (2015). *4-24 yaş arası otizm spektrum bozukluğu ve Down sendromu tanısı olan çocukların annelerinde depresyon, anksiyete, stres ve baş etme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Çayır, K., Soran, M. ve Ergün, M. (2015). *Engellilik ve ayrımcılık* (1. Baskı). İstanbul: Karekök Yayıncılık.
- Dalkılıç, M. (2016). *Otizmlili çocuğu olan çiftlerin evlilik doyumu, kayęı, ilişkişel yılmazlık ve psikolojik yardım alma tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Deldal, Y.B. (2017). *Zihinsel engellilerin sağlık kuruluşlarında karşılaştıkları sorunlar, aileye ekonomik etkileri ile ailelerin bilgi, tutum ve davranışlarının incelenmesi üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, M.E., Dilmaç, B. ve Arıcak, O.T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluluk-sürekli kayęı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 954-968.
- Dinç, M. (2010). *İnternet Bağımlılığı* (1. Baskı). İstanbul: Ferfir Yayınevi.
- Durkin, M. (2002). The epidemiology of developmental disabilities in low income countries. *Developmental Disabilities Research*, 8(3), 206-211.
- Dünya' da İnternet Kullanıcıları Oranı, www.internet.world.stast.com/stats.htm/ (29.04.2018, 17:17).
- Efiliti, E. ve Çoklar, A.N. (2016). Engelli çocuğa sahip anne-babaların çocuğu ile ilgili internetten yararlanma durumları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 59-73.
- Eisenhower A.S., Baker B.L., and Blacher J. (2005). Preschool children with intellectual disability: Syndrome specificity, behavior problems, and maternal well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*. 49, 657-671.
- Eripek, S. (1998). Zihin engelliler . S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (ss 39-48). Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ergüden, A.D. (2008). *Sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğlu, Y., Özcan, N. ve Peker, A. (2015). Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren annelerin psikolojik sağlamlılık, iyilik hali ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal Of Education*, 5(3), 142-150.

- Estivil, J. (2003). *Conceptsandstrategiesforcombatinsocialexclusion on overview*. Spain: InternationalLabour Office (ILO).
- Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 41(6), 539-547.
- Goldsmith S. 1976, *DesigningForTheDisabledProblems of ConflictingCriteria*, M.A. Riba Publications Limited, London.
- Gökbayrak, Ş. (2005). Avrupa Birliği'nin sosyal korunma sorunsalı olarak 'sosyal içerme politikaları'. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 80, 16-17.
- Griffiths M.D. (2012). Social Networking Addiction: Emerging Themes and Issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 4(5), 1-2.
- Gören, A.B. (2015). Down sendromlu çocuğa sahip annelerin destek ihtiyaçlarının ve destek kaynaklarının belirlenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 651-673.
- Grimaldi, C. veGoette, T. (1999). The Internet andtheindependence of individualswithdisabilities, *Internet Research*, 9(4), 272-280
- İmanlı, E. (2018). *Yeni dünya düzeninin geleceği: Eşitsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Instagram Nedir? <http://instagram.com/about/fag/> (12.05.2018, 22:09).
- İşlek, M.S. (2012). *Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karaman Karamanoğlu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jeremy, A. ve Huw, T. (1998). Socialexclusion in Europe: ContextandPolicy. *International Planning Studies*, 3(1), 7-13.
- Jones, J. ve Passey, J. (2003). Family adaptation, coping and resources: parents of children with developmental disabilities and behaviour problems. *Journal on Developmental Disabilities*, 11(1), 32-46.
- Kaçan Softa, H. (2013). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 590-600.

- Kandere, M., Acar, M. ve Başbuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 24-32.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karancı, N. (1997). *Farklılıkla yaşamak aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği* (1. Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214
- Kim, J., Larose, R. ve Peng, W. (2009). Loneliness as the cause and the effect of problematic internet use: The relationship between internet use and psychological well-being. *Cyberpsychology and Behavior*, 12(4), 451-455.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu*. Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul.
- Korkmaz, Y. (2014). *Lise öğrencilerinin depresyon, anksiyete, stres ve internet bağımlılığı ilişkisinin bazı değişkenlere göre yordanması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Köroğlu, İ.Ş. (2015). Üstün yetenekli dijital yerlilerin sosyal medya kullanımları üzerine nicel bir çalışma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 40, 267-290.
- Köten, E. ve Erdoğan, B. (2014). Sosyal dahil etme adı altında sosyal dışlanmanın yeniden üretimi: engelli gençler ve internet. *Sosyologca Dergisi*, 8(1), 119-138.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Anne baba ve öğretmenler için el kitabı engelli çocuk ve ergenlerin hakkı* (1. Baskı). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Kutlu, M., Savcı, M., Demir, Y. ve Aysan, F. (2016). Young internet bağımlılığı testi kısa formunun Türkçe uyarlaması, üniversite öğrencileri ve ergenlerde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 69-76.
- Kurt, A.S., Tekin, A., Koçak, V., Kaya, Y., Özpulat, Ö. ve Önat, H. (2008). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin karşılaştığı güçlükler. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi*, 17, 158-163.
- Kuzu, A. (2011). İnternet ve aile. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 12(7), 9-32.

Kuzucu, N., Vidinlisan, S., Kibar, A.E., Ekici, F., Alpan, N. ve akır, H.T. (2008). Down sendromunda konjenital kalp hastalığı sıklığının ve ekokardiyografik bulguların değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 18(3), 105-110.

Küçükali, A. (2014). Engellilere uygulanan sosyal politikaların değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 59-89.

Lathouwers, K., Moor, J.D. ve Didden, R. (2009). Access to and use of Internet by adolescents who have a physical disability: A comparative study. *Research in Developmental Disabilities*, 30(4), 702-711.

LinkedIn Nedir? (t.b.). www.linkedin.com. (08.07.2018: 21.27).

Mayfield, A. (2010). What is Social Media, http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf (23.06.2018).

Moody, J. (2004). The structure of a social science collaboration Network: Disciplinary cohesion from 1963 to 1999. *American Sociological Review*, 69, 213-238.

Moreno, M.A. ve Whitehill, J.M. (2014). Influence of Social media on alcohol use in adolescents and young adults. *Alcohol Research Current Reviews*, 36 (1), 91-100.

Mutlu, H. (2015). *Engelli çocuğa sahip olan kadınların tükenmişlik duyguları ve evdeki çocukla ilgili iş bölümü arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İstanbul.

Noyan, C.O., Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O. ve Dilbaz, N. (2015). Akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinin kısa formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 73-81.

Otizm El Kitabı, www.helpautismnow.com (18.06.2018: 20:24).

Özgökçeler, S. ve Bıçkılı, D. (2010). Özürlülerin sosyal dışlanma boyutları Bursa ve Çanakkale örneklerinden yansıyanlar. *Sosyal Haklar Sempozyumu* .

Özgökçeler, S., (2006), *Sosyal Dışlanma Sorunsalı Ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bursa.

- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’ de engelli gerçeği, müstakil sanayici ve iş adamları derneği (MÜSİAD)*. İstanbul: AjansvıstaMatbacılık.
- Öztürk, Ö., Odabaşıoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, Ö.A. (2007). İnternet bağımlılığı, kliniği ve tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 36-41.
- Özyürek, M. (1998). Görme Engelliler. S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (ss 129-136). Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- P. Akay, A. ve Ercan, E.S. (2016). *Çocuk ve ergen ruh sağlığı hastalıkları* (2. Baskı). Ankara: Türkiye Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Yayınları.
- Pelchat, D., Jocelyn, B. ve Nicole, R. (1999). LongitudinalEffect of an Early on The Adaptation of Parents of Childrenwith a Disability.*InternationalJournal of NursingStudies*, 6(36), 465-547.
- Phetrasuwan, S. & Shandor Miles, M. (2009) Parenting Stress in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorders. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 14, 157-165.
- Piştav Akmeşe, P., Mutlu, A. ve Günel, M.K. (2007). Serebralparalizili çocukların annelerinin kaygı düzeyinin araştırılması. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 50, 236-240.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği’nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 51-106.
- Sarıçiçek, M. (2018). *Akıllı telefon bağımlılığının bağlanma biçimleri ile ilişkisi: Tunceli ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, S. (2011). Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin stresle başa çıkma düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Selçuk, M. (2017). *Türkiye’deki üniversitelerin sosyal medya kullanım politikalarının ve kullanım oranlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sen, A.K. (2000). *Socialexcusion: Concept, applicationandscrutiny*,Asian Development Bank Social Development Papers, Asian Development Bank Publishing: Manila.

- Sevinç, Ş., Aslan, F. ve Özkan, B. (2015). *İşitme engelliler için öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and Social solidarity three paradigms. *International Labour Review*, 133(5), 532-578.
- Smedema, S.M. ve Mckenzie, A.R. (2010). The relationship among frequency and type of internet use, perceived Social support, and sense of well-being in individuals with visual impairments. *Disability and Rehabilitation*, 32(4), 317-325.
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z. ve Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya üzerine bir uygulama. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4), 24-32.
- Subaşıoğlu, F. (2000). Engellilerin internet'e erişimi üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3), 203-216.
- Süler, M. (2016). *Akıllı telefon bağımlılığının öznel mutluluk düzeyine etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). Sosyal medya bağımlılığı ölçeği yetişkin formu geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(1), 523-538.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi*. Sosyal yardım uzmanlık tezi, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Ankara.
- Şener, G. (2009). *Türkiye' de Facebook kullanımı araştırması*. Türkiye' de İnternet Konferans Bildirileri (09).
- Şengül, S. ve Baykan, H. (2012). Zihinsel engelli çocukların annelerinde depresyon, anksiyete ve stresle başa çıkma tutumları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14(1), 31-39.
- Şenormancı, Ö., Konkan, R. ve Sungur, M.Z. (2010). İnternet bağımlılığı ve bilişsel davranışçı tedavi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 261-268.
- Tohum Otizm Vakfı, (2014). *Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) şimdi ne olacak?*. Türkiye Cumhuriyeti Özel Eğitim Rehberlik Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

- Toker, M. (2016). *Down sendromlu çocuğa sahip annelerin aile gereksinimlerinin belirlenmesi ve sosyal destek algılarına yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Tufan, İ. ve Arun, Ö. (2006). *Türkiye özürlüler araştırması 2002 ikincil analiz*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.
- Tunçel, A. (2017). *Çocuklarda otizm spektrum bozukluğu olan annelerin depresyon tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin çocuktaki otizm ağırlık derecesine göre karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tutgun-Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tüfekçioğlu, Ü. (1998). İşitme Engelliler. S.Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (ss 107-120). Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Türkmenoğlu, H. (2014). Teknoloji ile sanat ilişkisi ve bir dijital sanat örneği olarak instagram. *Ulakbilge Dergisi*, 2(4), 87-100.
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2010). *Özürlülerin sorun ve beklenti araştırması*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2008). *İnternet kullanımı ve aile*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Aliğa Kaymakamlığı Rehberlik ve Araştırma Merkezi. (2015). *Bedensel engelli olan bireylerin özellikleri ve eğitimleri*. Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü, Bülten.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, (2013). Çocuk gelişimi ve eğitimi ,*Bedensel ve süregelen hastalıklar*, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (2011). *Engelli Bireyler*. Ankara: Aile ve Tüketici Hizmetleri.
- Türkiye Görme Engelliler Derneği, <http://tezyeni/> Türkiye görme engelliler derneği resmi web sayfasına hoş geldiniz.html.com (16.04.2018).

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 21779.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010). Özürlülerin sorun ve beklenti araştırması. *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 71, 1-3.
- Türkiye Özürlüler Araştırması (2002). Alıntılama tarihi: 25.12.2017, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=14.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların ailelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 42-47.
- Uluç, G. Ve Yarcı, A. (2017). Sosyal medya kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 88-102.
- Wolniewicz, C. A., et al. (2018). "Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation." *Psychiatry Research* 262: 618-623.
- Vural, Z.B. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3348-3382.
- Yavuz, F. (2016). *Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları sosyal dışlanma sorunsalı üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Muğla.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşılar, R. ve Karakurt, P. (2012). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *FlorenceNightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(3), 200-209.
- Yılmaz, B. (2005). Bedensel engelli çocukların temel eğitim okullarında eğitim alabilmesi için gereken mimari düzenlemeler. *Mühendislik-mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(3), 74-84.
- Yücelten, E. (2016). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının bağlanma stilleri ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

Ek-1. Katılımcı Bilgi Formu

KATILIMCI BİLGİ FORMU

Sayın Katılımcı, bu çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi Şenel Yılmaz tarafından gerçekleştirilmektedir. Kişisel bilgileriniz gizli kalacaktır. Verileriniz bilimsel ortam dışında kullanılmayacaktır. Tüm sorulara size uygun gelen cevaplar ile doldurunuz.

Katılımınız için teşekkürler.

1. Formu dolduran kişinin çocuğa yakınlığı:

Anne ( ) Baba ( ) Diğer ( )

2. Medeni Durumunuz:

Evli ( ) (Kaç Yıllık Evlisiniz?.....) Bekar ( ) Boşanmış ( ) Dul ( )

3. Çocuğun Annesi Sağ( ) Yaşamıyor ( )

4. Çocuğun Babası Sağ( ) Yaşamıyor ( )

5. Çocuğun Anne ve Babası Beraber( ) Boşanmış( ) Ayrı( )

Diğer(Belirtiniz: .....

6. Çocuğun Annesinin eğitim durumu: İlkokul mezunu ( ) Ortaokul mezunu ( )

Lise mezunu ( ) Üniversite mezunu ( )

7.Çocuğun Babasının eğitim durumu: İlkokul mezunu ( ) Ortaokul mezunu ( )

Lise mezunu ( ) Üniversite mezunu ( )

8. Çocuğa bakım veren başkası ise, kim? ve eğitim durumu:.....

İlkokul mezunu ( ) Ortaokul mezunu ( ) Lise mezunu ( ) Üniversite mezunu ( )

9. Aylık Gelir Durumu: Askeri ücret altında ( ) 1600 ve 2500 arası ( ) 2500 ve üzeri ( )

10. Sahip Olunan Çocukta Engellilik Durumu:

Var ( ) Yok( )

11.. Var ise Engellilik Türü:

Fiziksel ( ) Zihinsel ( ) İşitme ( ) Görme( ) Yaygın Gelişimsel Bozukluk-Otizm( )

Özel Öğrenme Güçlüğü ( ) Diğer (Yazınız).....

12. Engelli Çocuğunuz Kaçınıcı Çocuğunuz: .....

13.Engelli Çocuğunuzun Yaşı: .....

14.Engelli Çocuğunuzun Eğitim Durumu: Hiç okula Gitmedi ( ) Kaynaştırma( )

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon ( ) Bağımsız OÇEM ( ) Fizyoterapi ( )

15. Engelli Çocuğunuz Kaç Yıldır Eğitim Almaktadır?.Belirtiniz.....

16. Engelli Çocuğunuzun Cinsiyeti: Kız ( ) Erkek ( )

17. Engelli Çocuk İlaç Kullanıyor Mu? Evet( ) Hayır( )

18. Çocuğunuza Bakım Veren Birey: Anne( ) Baba ( ) Anneanne ( ) Babaanne ( )

Bakıcı ( ) Diğer ( )

19.Engelli Çocuğunuzun Konuşma Yaşı : .....

20. Engelli Çocuğunuzun Yürüme Yaşı: .....

Çalışmaya Katılan Kişinin İmzası

Ek-2. Young Internet Bağımlılığı Ölçeği

AÇIKLAMA: Lütfen aşağıdaki sorularda belirtilen durumları hangi sıklıkta yaşadığınızı belirtiniz. Lütfen her soru için sadece bir seçeneği işaretleyiniz ve hiçbir soruyu boş bırakmayınız.

1-Hiçbir zaman, 2-Nadiren, 3-Bazen, 4-Sıklıkla, 5-Her zaman

1 2 3 4 5

1. Hangi sıklıkta planladığınızdan daha fazla internette kalırsınız? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
2. Hangi sıklıkta ailenizle ilgili işleri ihmal ederek internette daha fazla zaman harcarsınız?
( ) ( ) ( ) ( ) ( )
3. Okul veya ders ile ilgili çalışmalarınız hangi sıklıkta internette harcadığınız süre yüzünden zarar görmektedir? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
4. Birileri internette ne yaptığınızı sorduğunda hangi sıklıkta sır gibi saklar veya savunmaya geçersiniz? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
5. Birileri siz internette iken canınızı sıkarsa hangi sıklıkta onları tersler, onlara bağırır ve öfkeli davranırsınız? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
6. Hangi sıklıkta gece internette harcadığınız süre yüzünden uykusuz kalırsınız?
( ) ( ) ( ) ( ) ( )
7. İnternete bağlı değilken hangi sıklıkta internetle avunur veya internete bağlı olduğunuz hayalini kurarsınız? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
8. İnternette iken hangi sıklıkta kendinizi 'birkaç dakika daha' derken bulursunuz?
( ) ( ) ( ) ( ) ( )
9. Hangi sıklıkta internette harcadığınız zamanı azaltmak için uğraşırsınız ve başarısız olursunuz?
( ) ( ) ( ) ( ) ( )
10. Ne kadar süre internette olduğunuzu hangi sıklıkta saklamaya çalışırsınız? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )
11. Hangi sıklıkta başkalarıyla dışarı çıkmak yerine internette daha fazla zaman harcamayı tercih edersiniz?
( ) ( ) ( ) ( ) ( )
12. İnternete bağlanamadığınızda hangi sıklıkta kendinizi bunalımda, karamsar ve sinirli hissedip, internete bağlandığınızda bu şikâyetlerinizin hemen geçtiğini görürsünüz? ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

Ek-3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği

Yönerge: Aşağıda akıllı telefon kullanımı ile ilgili çeşitli duygu ve düşünceleri içeren anlatımlar verilmiştir. Lütfen her anlatımın size ne kadar uyduğunu değerlendirerek en uygun seçeneği yuvarlak içine alınız.

1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen katılmıyorum, 4-Kısmen katılıyorum, 5-Katılıyorum, 6-Kesinlikle katılıyorum

1 Akıllı telefon kullanmaktan dolayı planladığım işleri aksatırım. 1 2 3 4 5 6

2 Akıllı telefonu kullanmaktan dolayı derslerime odaklanmakta, ödevlerimi yapmakta ve işlerimi tamamlamakta güçlük çekerim. 1 2 3 4 5 6

3 Akıllı telefon kullanmaktan dolayı el bileğimde veya ensemdede ağrı hissederim. 1 2 3 4 5 6

4 Akıllı telefonumun yanımda olmamasına tahammül edemem. 1 2 3 4 5 6

5 Akıllı telefonum yanımda olmadığında sabırsız ve sinirli olurum. 1 2 3 4 5 6

6 Kullanmasam da, akıllı telefonum aklımdadır. 1 2 3 4 5 6

7 Günlük yaşamımı aksatmasına rağmen akıllı telefonumu kullanmaktan vazgeçemem. 1 2 3 4 5 6

8 İnsanların twitter veya facebook üzerindeki konuşmalarını kaçırmamak için sürekli akıllı telefonumu kontrol ederim. 1 2 3 4 5 6

9 Akıllı telefonumu hedeflediğimden daha uzun süre kullanırım. 1 2 3 4 5 6

10 Çevremdeki insanlar akıllı telefonumu çok fazla kullandığımı söylerler. 1 2 3 4 5 6

Ek-4. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği – Yetişkin Formu

1. Sosyal medyayı gerçek dünyadan bir kaçış olarak görüyorum. (1)(2)(3)(4)(5)
2. Sosyal medyada planladığımdan daha uzun süre kalırım.(1)(2)(3)(4)(5)
- 3 Kendimi mutsuz hissettiğim zamanlarda sosyal medyada olmak beni rahatlatır.
(1)(2)(3)(4)(5)
4. Sosyal medyada çok zaman geçirdiğimden işlerimi aksatıyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 5 Sosyal medyaya gerekmedikçe girmem. (1)(2)(3)(4)(5)
- 6.Sosyal medya yüzünden verimliliğimin azaldığını fark ediyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 7 Sosyal medyada çok zaman geçirdiğim için çevremdekiler beni eleştirirler.
(1)(2)(3)(4)(5)
- 8.Sosyal medyayı kullanırken biri beni rahatsız ettiğinde sinirleniyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 9 Sosyal medyada iken kendimi özgür hissediyorum. (1)(2)(3)(4)(5)
- 10.Sabah uyandığımda ilk işim sosyal medyaya girmek olur.(1)(2)(3)(4)(5)
- 11 Sosyal medya kullanmayı sevmiyorum. (1)(2)(3)(4)(5)
- 12.Güncel olaylardan haberdar olmak için sosyal medyadan ayrılamıyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 13 Çevremde birileri varken bile, sosyal medyada olmayı tercih ederim. (1)(2)(3)(4)(5)
14. Özel bazı duyuruları görebilmek ya da paylaşabilmek için sosyal medyada daha çok zaman geçiriyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 15 Sosyal medyadan dolayı aile üyelerini ihmal ettiğim olur. (1)(2)(3)(4)(5)
- 16.İnsani amaçlı sosyal projelerde yer almak için sosyal medyayı kullanmaktan kendimi alamıyorum.(1)(2)(3)(4)(5)
- 17 Sosyal medyada bağlantı kurduğum insanlara kendimi daha iyi anlatıyorum.
(1)(2)(3)(4)(5)
- 18.Sosyal medyadaki arkadaşlıkları gerçek yaşamdaki arkadaşlıklara tercih ederim.
(1)(2)(3)(4)(5)
- 19 Sosyal medya gruplarıyla iletişim halinde olabilmem için sosyal medyayı daha uzun süre kullanırım. (1)(2)(3)(4)(5)
20. Çeşitli sosyal duyarlılıklar konusunda çabuk haberdar olma isteği beni daha çok sosyal medyada olmaya itiyor.(1)(2)(3)(4)(5)

Ek-5. Sosyal Dışlanma Ölçeği

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ MADDELERİ OKUYUNUZ VE SİZİ EN İYİ İFADE EDEN CEVABI İŞARETLEYİNİZ. CEVABINIZ İÇİN ÇOK DÜŞÜNMEYİNİZ, AKLINIZA İLK GELEN EN DOĞRUSU OLACAKTIR	Hiçbir zaman	Ara sıra	Nadir	Sık sık	Her zaman
1. Su, elektrik, gaz, telefon gibi zorunlu ödemelerimi güçlükle yaparım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
2. Ödenmemiş faturalarım vardır.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
3. Maddi durumum hakkında endişelenirim.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
4. Gelirimi giderimle denkleştirmeyi 2 yıl öncesine kıyasla daha zor buluyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
5. Buzdolabı, TV, çamaşır makinesi eskিয়েnce veya bozulursa kolayca yenisini alırım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
6. Temel ihtiyaçlarımı (yemek, giyecek vb) karşılayamam.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
7. Derneklere üye olmak isterim ancak üyelik aidatı beni düşündürür.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
8. Benim için, kredi almak zordur.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
9. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb....) kötü muamele ile karşılaşırım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
10. Kamu kurumlarında (hastane vb) randevu ve tedavi isteklerim çok uzak sürelerle verilir.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
11. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb....) sorun yaşarım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
12. Kredi ve sigorta müracaatların reddedilir.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
13. Yararıma olacak uygulamalar hakkım olduğu halde sonlandırılır veya hakkım hiç verilmez.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
14. Yaşadığım çevrede olaylar çıkar.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
15. İki yıl içerisinde başka bir yere taşınmayı düşünüyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
16. Yeni bir ev bulmam uzun sürdü ya da uzun sürebilir.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
17. Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri iyi değildir.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
18. Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmem	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
19. Evde tek başına olmaktan korkarım	HÇZ	AS	N	SS	HRZ

20. Yaşadığım çevrede gürültü vardır	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
21. Yaşadığım çevre kirlidir.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
22. Kendimi toplumdaki dışlanmış hissediyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
23. Eğlenmek için ev dışında faaliyetlere katılıyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
24. Sosyal ilişki kurabileceğim kişi sayısı çok azdır.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
25. Çok sayıda arkadaşım vardır.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
26. Arkadaşlarımla toplanmayı, birlikte vakit geçirmeyi severim	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
27. Sırlarımı paylaşabileceğim arkadaşlarım yoktur, ya da çok azdır.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
28. Arkadaşlarımdan çok az sosyal destek görürüm	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
29. Diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşıyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
30. Sağlık sorunlarım nedeniyle diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşıyorum.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
31. Arkadaşımın yararına olacaksa yalancı şahitlik yaparım	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
32. Yakalanmadığım sürece kanunları çiğnemek sorun değildir	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
33. Ücretli olarak çalışanların ek bir işte daha çalışmalarını uygun karşılarım	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
34. İşsizlik parası veya sosyal yardım parası alanların ek iş yapmalarını uygun karşılarım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ
35. Başkalarının emekli veya sigorta karnelerini kullanarak ücretsiz muayene olunmasını veya ilaç alınmasını uygun karşılarım.	HÇZ	AS	N	SS	HRZ

